

Nizami Gəncəvi

İskəndərnamə

(Əsərdən parçalar)

Şərəfnamə

DASTANIN XÜLASƏSİ VƏ İSKƏNDƏRİN CAHANGİRLİK TARİXİ

Mən elə başladım bu şux dastanı,
Coşdurar sazımın səsi dünyanı.
Ən doğru sözlər ki oyadır maraqlı,
Tarixdən onları bir-bir alaraq
Düzdüm dastanıma, əsər yaratdım,
Ağla sığmayanı büsbütün atdım.
Dastanı düzərkən fikrim açıqdı,
Söz səlis olsa da, yol dolaşıqdı.
İskəndər haqqında heç bir əsərdə
Məlumat görmədim yığcam bir yerdə.
Ən qədim tarixi əsərlərdən mən
Yəhudi, nəsrani, pəhləvilərdən
Ən incə sözləri əlimə saldım,
Qabığı ataraq, məğzini aldım.
Müxtəlif dillərdən yığdım çox sözlər,
Bunlardan düzüldü yazdığım əsər.
Şerimdən atsaydım bəzəkli donu,
Azacıq zəhmətlə yazsaydım onu,
Bu böyük fatehin sərgüzəştindən
Bir vərəq yazmaqla bitirərdim mən.
Dünyanı dolaşan böyük İskəndər
Yorulmaq bilmədən edirdi səfər.
Dünyanı dolaşmış dörd yanı gəzdi,
Bilmədiyi mülkü fəth etməzdi.
Hansı bir dövlətə verdi nəhayət,
Kəyan adətində göstərdi hörmət.
Sildi şurişləri köhnə dünyadan.
Taxt aldı, tac aldı qoca Daradan.
Ömründən keçirkən tam iyirmi il
Şahlığa ucadan vurdurdu təbil.
İyirmi yeddiyə çatınca yaşı
Peyğəmbər olaraq ucaldı başı.
İskəndər o gün ki peyğəmbər oldu,
Onun tarixinə naxış vuruldu.
Dinə yol göstərən bir hikmət oldu,
Dünyada mübarək bir dövlət oldu.
Dünyanı gəzərkən döndü hər yana,

Elədi çox böyük şəhərlər bina.
Hinddən başlayaraq Yunana qədər –
Hər yerdə tikdirdi böyük şəhərlər.
Dərbəndi, deyirlər, İskəndər qurdu,
Əqliylə o şəhrə böyük səd vurdu.
Çox bina salmışdır bunlardan başqa,
Onları saymaqla çatmaz ki başa.
Birisi uzanmış Şimali qütbə,
Bir kökü uzanıb getmiş Cənubə.
İskəndər hər yerə atını çapdı,
O yerlər şənləndi, səadət tapdı.
Dağlara, çöllərə tapdı min çarə,
Ölümün əlində qaldı biçarə...
Qələmə gərəkdir elə söz almaq,
Şüurdan, ağıldan olmasın uzaq.
Parlaq inci kimi düzülən sözlər
Ağıla sığmazsa, yalana bənzər.
Doğruya azacıq bənzəyən yalan
Yaxşıdır yalana bənzər doğrudan.

DASTANIN BAŞLANĞICI

Yunan ölkəsinin padşahlarından
Vardı bir gənc dövlət, böyük hökmüran,
Şöhrətli şah idi, adı Feyləqus,
İtaət edərdi ona rum və rus.
Yunanıstan idi onun məskəni,
Makedoniyaydı doğma vətəni.
Qanunlar qoyardı yeni və parlaq,
Ulu babasıydı Eys ibn-İshaq.
Ədalət o qədər yaxınmış ona,
Qurdları bağlamış qoyun buduna.
Zülmün boğazını elə sıxmışdı,
Dara həsədindən rəqib çıxmışdı.
Üstün olmaq üçün qılıncı, tacı,
Bir elçi göndərmiş, alsın xəracı.
Ağıl sahibiydi rumlu hökmüran,
Xəracı göndərmiş, olmadı düşman.
Bəxşişlər göndərmiş böyük dərbara,
Düşmənlilik yolundan əl çəkmiş Dara.
İskəndər başlarkən fəthə hər yeri
Döndü birdən-birə çərxin işləri.
Daraya nə dövlət qoydu, nə dövrən,
Süngüsü keçirdi çaxmaq daşından.
Bu dastan haqqında rəvayət çoxdur,
Hər kəsi dinləyəm, inadım yoxdur.
Feyləqus qəsridə bir gözəl varmış,
Bəzəkli gəlincək azad yaşarmış.
Rum şahı vurulmuş ayüzlü qızıa,
Dilinin əzbəri parlaq ulduza.

Keçdi bu vəqədən doqquz ay ancaq,
 Ananın bətnində tərpendi uşaq.
 Padşah əmr etdi ki, münəccimlər
 Baxıb ulduzlara versinlər xəbər.
 Bir xəbər versinlər bu gizlin işdən,
 Rahatlıq versinlər bu tərpanışdən.
 Bilikli münəccim başladı işə,
 Baxdılar fələkdə olan gərdisə.
 Taleyi göründü nurdan da parlaq,
 Nə deyim, o yaman gözlərdən iraq.
 Belə xoş fəl ilə dünyaya gəldi,
 O bağda belə bir fidan yüksəldi.
 O sərvini budağı bəsləndi nazla,
 Turactək səkərək səsləndi nazla.
 Meydan axtarırdı beşikdə ikən,
 Yəhərə atıldı öz beşiyindən.
 Dayədən istədi ox ilə kaman,
 Kağızı, ipəyi hey aldı nişan.
 Böyüdü, öyrəndi qılinc vurmağı,
 Qızmış aslanlara qarşı durmağı.
 At minmək zövqündən ləzzət alınca
 Düşdü şəhriyarlıq, şahlıq dalınca.

İSKƏNDƏRİN TƏLİM ALMASI

Tarixin yığılmış tumarlığından
 Keçmiş belə nəql edir bir dehqan:
 Elə ki Feyləqus təzə gəlintək
 Vurdu bu dünyanın mülkünə bəzək.
 Ağillı övladla ata fəxr edər,
 Çünki mübarəkdir seçilmiş gövhər.
 Dünyada ataya varmıdır, gerçək,
 Ağillı oğuldan başqa bir istək,
 Oturtdu öyrənsin ədəblə hünər,
 Günəş eylər daşı qiymətli gövhər.
 Niqumaş alimdi, biliklə dolu,
 Alimin oğluydu həkim Ərəstu.
 Təlim işlərində çəkdi çox əmək,
 Hikmətlər öyrətdi ona sevərək.
 Şahanə tərbiyə, hünər, nəzakət
 Ağıla nur verir, ürəyə qüvvət.
 Hər əqlə sığışan hünər, bilikdən
 Bir məna çıxarır mənanı bilən.
 Ulduzlar bəzəyən kimi göyləri
 Bəzədi pak olan yeni gövhəri.
 Çatdırdı onu hər gizlin biliyə,
 Hansı bir gənc almış belə tərbiyə?
 Şahzadə illərlə çox çalışdı, çox,
 Qulağı elm aldı, başqa heç nə yox.

Öz ağı, zəkası olunca rəhbər,
 Tapırdı ən incə, mənalı sözlər.
 Hər incə mənanı edərkən bəyan,
 Sözləri su kimi olurdu rəvan.
 Həmdərsi Ərəstu, bir qardaş deyə,
 Ürəkdən bağlıydı bu şahzadəyə.
 Ərəstu aldıqca bilik atadan,
 Ona öyrədirdi hər an, hər zaman.
 Yəqindi bilikli həkim ustadə
 Tacidar olacaq bir gün şahzadə.
 Onun təliminə verdi çox diqqət,
 Kişini şad edər qorunsa sərvət.
 Bəxtini oxudu parlaq alından,
 Verdi oğluna da ondan bir ünvan¹.
 Tale xidmətində duran zamanda,
 Söz qaş möhürünü vuran zamanda
 Oğlunu tapşırdı gənc şahzadəyə²,
 And verdi, söz aldı: "Peyman ver, - deyə, -
 Məktəbdən meydana sən at sürərkən,
 Şahanə başını göydə görərkən,
 Başını əyərək köhnə dünyanın,
 Hər səmtə gedərkən hökmün, fərmanın,
 Taxtını tacınla məsud edərsən,
 Xərac göndərərlər yeddi kişvərdən.
 Dünyaya şövkətlə verərsən fərman,
 Padişah olarsan uzun bir zaman.
 Bu dərsi, təlimi tut xatirində,
 Qızıla, gümüşə çox olma bəndə!
 O zaman oğlumdan götürmə nəzər,
 Haqqıma, sözümə bir hörmət göstər.
 Onunla et çətin işdə məşvərət,
 Qılincdən kəskindir gözəl məsləhət.
 Səndə dövlət vardır, onda da hünər,
 Hünərlə dövlət bir çəkiyə girər".
 Şahzadə söz verdi öz ustasına:
 "Hər əmrin qəbuldur, - söylədi ona, -
 Taxtımla, tacımla olsam padişah,
 Ərəstu vəzirim olacaq, billah!"
 Ustadı bilirdi: bir gün bu uşaq
 Dünya şahlarına fərman yazacaq.
 Ustadın oğlu da alim bir kəsdi,
 Onunla həm yaşdı, həm də həmdərsdi.
 Şahzadə daima ona mehriban,
 O da şahzadədən ayrılmaz bir an.
 Ərəstu razılıq verməzsə işə,
 İskəndər bir quş da taxmazdı şişə.
 O tədbir vermədən tutmazdı bir iş,
 Hər işdə alardı ondan göstəriş.

Feyləqus dünyanı tərk etdi daha,
Taxtını tapşırdı gənc padişaha.

İzahlar və şərhlər:

- 1. Bəxtini oxudu parlaq alnından,
Verdi oğluna da ondan bir ünvan.
Yəni Nikumaxis İskəndərin taleyini təyin
edərkən öz oğlu Ərəstunun da adını ona
bağladı.*
- 2. Tale xidmətində duran zamanda,
Söz qaşu möhrünü vuran zamanda.
Oğlunu tapşırdı gənc şahzadəyə.
Yəni ulduzlar xoşbəxtlik göstərən vəziyyətdə
olduqları bir gündə o, Ərəstunu İskəndərə
tapşırdı.*

İSKƏNDƏRİN TAXTA ÇIXMASI

Elə ki Rum şahı taxta oturdu,
Dünyaya mum kimi bir naxış vurdu,
Bütün ölkələrə ədli səs-saldı,
Rum taxtı onunla yeni rəng aldı.
Atadan gördüyü rəsmi, ayini
Seçərək saxladı bəyəndiyini.
Köhnə adətləri möhkəm saxladı,
Keçmiş qanunları bərk qucaqladı.
Daraya xəracı verirdi yenə,
Ölkədə hakimdi köhnə ənənə.
Feyləqus əmrində olan hər diyar
Onun da əmrinə boyun qoydular.
Dostluqda atadan daha da mətin,
Düşmənin məhvində qılıncı kəskin,
İgidlər qorxardı: "Güclüdür", deyər,
Onunla girməzdə bir tərəziyə.
Onda ki, qolunun gücün yoxlardı,
Aslan qulağına düyün vurardı.
Hər mərdə, igidə o üstün gəldi,
İnsanın fikrinə sığmayan qədər
Hamıya yaxşılıq etdi İskəndər.
Kimsənin qəlbini o incitməzdi,
Ədalət xəttindən uzaq getməzdi.
Bütün tacirlərdən o, bac almadı,
Ölkədə kimsədən xərac almadı.
Dehqan vergisinə çəkərək qələm,
Sərmayəsizlərdən almadı dirhəm.
Zər saçdı hər yeri abad edərək,
Qırdı tikanlan, əkdə gül-çiçək.
Əlinə keçirdi bütün dünyanı,

Ətri tutdu Misri, Həbəşistanı,
Ədli, səxavəti cahanı sardı,
Hər kəs Rum mülkünə həsəd apardı.
Ərəstu vəzirə uca dərgaha,
Hər yaxşı-yamanda məhrəmdi şahı.
Tökdü İskəndərə hər işdə tədbir,
Az zaman keçmədən oldu cahangir.

ZƏNCİ QOŞUNUNUN GƏLMƏSİNDƏN İSKƏNDƏRİN XƏBƏRDAR OLMASI

Elə ki fələyin çıraqı səhər
Dünyanı nuriylə etdi münəvvər,
Günəş əlvan şəfəq saçdı hər yana,
Gəlintək oturdu qızıl taxtına.
İskəndər qədimki ayində durdu,
Eyvanda şövkətli bir məclis qurdu.
Bir nur çeşməsiydi, oturmuşdu şən,
Aman səsi gəldi uzaq ellərdən.
Məclisdə padşaha etdilər məlum:
"Amana gəlmişdir bir yığın məzlum.
Kömək istəyirlər Rum sultanından,
Deyirlər: Misrə çox dar oldu cahan.
Zəncilər axınla gəlmiş bu səfər,
Dolaşmaq çətindir, tutmayır çöllər.
Ordularla dolmuş bu böyük cahan,
Çöllərdə hakimdir qorxu, həyəcan.
Hamısı çöllüdür, qatrandan qara,
Çöllərin otu da çatmaz onlara.
Köməyə çatmazsa böyük tacidar,
Qarətə gedəcək o zəngin diyar.
Bu haqsız axından pərakəndəyik,
Şah, fərman sizindir, bizlər bəndəyik."
O dinin pənahı, adil hökmdar
Bildirdi ki, Zəncidə hədsiz qoşun var.
O hədsiz ordudan qorxdı hökmüran,
Qorxusuz olurmu ağıllı insan?
İskəndər vəziri tez dəvət etdi.
Onunla ətraflı məsləhət etdi.
Ağıllı, bilikli, hünərli vəzir
Müzəffər olmağa tökdü bir tədbir:
"Qalx, - dedi, - bəxtini sına, zamandır,
Belə əjdahanı məhv etmək şandır.
Zəfərlər yaratsa ordunun əli,
Daha möhkəm olur şahlıq təməli.
Misir də, Zənci də olur sənə ram,
Mərdlikdə alarsan yenilməz bir nam.

Ölkədən silinsə azgün düşmənlər,
 Xainlər kor olar, dostların gülər.”
 Rəhbərin əmriylə o gənc hökmüran
 Bayrağı ucaltdı Makedoniyadan.
 Topladı süngülü, qılıncı əsgər,
 Qılınc şafəq atdı buluda qədər.
 Dənizdən quruya çıxınca ordu,
 Tərpəndi, bir daha Misirdə durdu.
 Padişah əmr etdi, Nil sahilindən
 Keçərək, çöllərdə tutsunlar məskən.
 Yedəkli at ilə axsın meydana,
 Döyüşdə verməsin aman düşmana,
 İgidlər düzüldü yola hər nə var,
 Zəncinin kininə bel bağladılar.
 O coşqun ordunu görüncə zənci,
 Gözündə qaraldı dünya sevinci.
 Döyüşə başlarkən hər iki əsgər,
 Divləri sarsıtdı ucadan səslər.
 Elə yerdə idi bu döyüş, inan,
 Qubar gətirirdi adam yangından.
 Kükürdün tozutək qupquru çöllər
 Cəhənnəm kimi idi, yanırdı ciyər.
 Sərin su yox idi ağudan başqa,
 Bir də günəşdəki yangından başqa.
 Baxırdı əjdaha kimi hər mağar,
 O yerdə hər fitnə açmışdı bazar.
 Orda ki yaşayır qulyabanılar,
 Yaşayıb, hər yerə soxulur onlar.
 Ləli yer öküzü udduğu zaman
 Pusqudan sıçradı qapqara aslan”.¹
 Gecənin zülməti dünyanı sardı,
 Aslanın dişitək ulduz ağardı.
 Gecənin göbəyi yayırdı ətir,
 İşıqdan dünyaya açmışdı çətir.
 Düşməni tanıyan növbətçi əsgər
 Yollara çıxaraq keşik çəkdiilər.
 Ulduzlar yer-yerdən doğmuşdu parlaq,
 Xalq oldu zəhmətdən, kədərdən uzaq.

İzahlar və şərhlər:

*1. Ləli yer öküzü udduğu zaman,
 Pusqudan sıçradı qapqara aslan.
 Dini rəvayətə görə, yer gav-mahinin, o da
 suyun üzərində durur. Günəş də gedib
 haman suda batır. Yəni gövhərə bənzəyən
 günəşi gav-mahi uddu, nəticədə qaranlıq
 çökdü.*

DARANIN İSKƏNDƏRLƏ MÜHARİBƏYƏ QOŞUN ÇIXARMASI

Məzlumlar axaraq gəldi hər yandan,
 Dedilər: "Coşğun sel qoparır tufan".
 Daranın ordusu edərkən səfər
 Polad geyimlərdən qaraldı yerlər.
 Bir casus söylədi: "Düşməni sərxoşdur,
 Durduğu yerlərdə qafil olmuşdur.
 İskəndər bir basqın etsə qəflətən
 Bir anda çıxarar onu mülkündən".
 İskəndər gülərək söylədi cavab:
 "Gizləndə qalmağı sevməz afitab.
 Yararmı döyüşdə böyük İskəndər
 Adi quldur kimi qazana zəfər?"
 Uca şəhriyarın mətin sözləri
 İnandırır buna hər bir əskəri.
 Get-gedə böyüdü bu qızgın xəbər,
 Ölkəyə yaxındır o qorxunc əjdər.
 İskəndər bildi ki, o bir buludtək
 Gələcək, qılıncı saçacaq şimşək.
 Bütün ölkələrə göndərdi xəbər:
 "Durmadan dərgaha yığılsın əsgər!"
 Rumdan, Əfrəcədən, Misirdən, Rusdan
 Bir ordu bəzədi gəlindən rəqsan.
 Ordu toplanınca uca İskəndər
 Əmr etdi sayından verilsin xəbər.
 Sayçılar məlumat verdi padşaha:
 Altı yüz min əsgər gəlmiş dərgaha.
 Hər yandan yığılıb gəlincə ordu
 Çalğısız, içkisiz bir məclis qurdu.
 Aqillər yığılıb uca dərgaha
 Verdilər diqqətlə qulaq padşaha.
 İskəndər söz açdı bütün işlərdən,
 Daranın açdığı o döyüşlərdən:
 "Şübhə yox,- dedi,- o, adlı tacıdar
 Bizimlə döyüşə vermişdir qərar.
 Hər üçün, sülh üçün fikriniz nədir?
 Düşməni çox yaxındır, göstərin tədbir.
 Çıxmasa bu kəskin qılınc qınından.
 Bizə kişi deməz bir nəfər insan.
 Tac-taxt alarsam qoca Daradan
 Zalım adlanaram bununla da mən.
 Qıymaram çıxsın öz mülkündən Dara,
 Yamanlıq etməmə mən Kəyanlara.
 Çünki qorxuram bu əməlim bu gün
 Düşməni çıxarsın bizlərə üstün.
 Bu yolda düzgün bir tədbir göstərin,

Sonunda işimiz olmasın çətin.
 Düşünüb söyləyin sağlam bir fikir,
 Bu döyüş haqqında fikriniz nədir?
 Bilikli, şüurlu, ayıq, hünərvər
 Başçılar diqqətlə çox dinlədilər.
 Hörmətlə hamısı dil tökdü ona,
 Padşaha etdilər çox dua, səna:
 "Uğurlar doğsun bu yaşıl ağaca,
 Kökləri möhkəmdir, adısı uca.
 Taxtınla, tacınla dünya qurulsun,
 Qapında düşmənin başı tac olsun.
 Doğrudur təmamən şah buyuranlar,
 Bir də biz onlan edəkmi təkrar?
 Əmrindən dönmərik, sözün fərmandır,
 Padşahın yolunda canlar qurbandır".
 Sözləri bununla bitirdi: "Ancaq
 Sən bu qan tökməyə qoyma ilk ayaq.
 Kəyanın taxtına göstər sən hörmət,
 Öncə qan tökməyə gəl etmə cürət"
 Hamının fikrini şah öyrənərək,
 Bildi, sərkərdələr edəcək kömək.
 Doğrular sözünü tutaraq getdi,
 Ordu yeritməyə o gün əmr etdi.
 Tərpəndi əjdaha heybət əsgərlər,
 Başında əjdaha peykər İskəndər.

İzahlar və şərhlər:

*1. Mən onu içərsəm verər səadət,
 O məni yeyərsə doğar fəlakət.
 Yəni mən şərabı içsəm, o, qəlbimə hərarət
 və işıq saçar, o məni yesə, yəni bərk sərxoş
 edib məni öldürsə, qismətim torpaq olar.*

DARANIN İSKƏNDƏRLƏ MÜHARİBƏSİ

Çin şahı səhərə nəfəs verərkən
 Ulduzu günəşə dəyişdi Ədən¹.
 Toqquşma yerinə yetişdi ordu,
 Qaf kimi düz iki pərgarda durdu.
 Yollara töküldü dəmirdən tikan²,
 Şeypurlar coşduqca qopdu həyəcan.
 Üz-üzə gəlirdi hər iki ordu,
 Nə ürəkdə dinclik, nə gözdə uyğu.
 Hər iki tərəfdə ordu qaynaşır,
 Qaynaşma ayağa, ələ dolaşır.
 Üz-üzə durdular döyüş yerində,
 Döyüşə cəsarət yox heç birində.

Hamı düşünürdü, bəlkə, sülh olsun,
 Qılınclar qımnada sakit otursun.
 Meydam bürüdü qanlı vurhavur,
 Döyüşdən igidlər getdikcə coşur.
 Sanki bir məhşərdir, yer, göy dağılır,
 Nəfəslər göydə bir buluddur guya,
 Qılinc şöləsindən yanırdı dünya.
 Qılinc oynadırdı torpaqla, qanla,
 Havanın dimağı dolurdu canla,
 İran tacıdarı səhərdən durdu,
 Sazladı olduqca mükəmməl ordu.
 Öncə sağ qanada bəzəklər saçdı,
 Əjdaha qılınclar ağzını açdı.
 Sonra da sol qolu nizama saldı,
 Cəbhəyə poladdan bir dağ ucaldı.
 O yanda Rum şahı qurdu ordunu,
 Sanki bal arısı şan etdi mumu.
 Silah istəyəne payladı silah,
 Kömək istəyəne payladı pənah.
 Sağ-solu bəzədi qılinc və qalxan.
 Necə ki canlanır çəmən buluddan.
 Dağtək möhkəmlətdi önü, arxanı,
 Göydə səyyarətək qurdu meydanı.
 Coşduqca fillərin sərxoş nəbəsi,
 Tıxandı ərlərin kəskin nəfəsi.
 Ordu mərkəzində Daranın qəlbi
 Darıldı bir aslan ürəyi kimi.
 Rumların qədərsiz töküldü qanı,
 Torpağa sərildi min pəhləvanı.
 Bu yanda qılıncla igid İskəndər
 Qaldırdı dünyada qanlı bir məhşər,
 İki əl qan tökər, çalışır, durmaz,
 Hər əldə bir qılinc - kəsərli almaz.
 Ağzından sanki bir aslan od saçır,
 Aslan qarşısından madyanlar qaçır.
 Daraya dedilər: "Bu qızmış aslan
 Çox adlı igidi saldı atından.
 Orduya əmr ver, dolaraq kinə
 Hər yandan yürüşlə axsın üstünə".
 Bu fikri Dara da gördü məsləhət,
 Ordular dəniztək etsin hərəkət,
 Hamısı sel kimi bir səmtə axsın,
 İskəndər üstünə cilov buraxsın.
 Daranın əmriylə ordu yer-yerdən
 Qaynayıb irəli atıldı birdən.
 Cilovlar parladı edərkən həmlə,
 Qılınca sarıldı iki əliylə.
 İskəndər görüncə elə divanı

Atdı düşmən kimi şərmi, həyanı,
 Əmr etdi yerindən tərənsin dəniz,
 Hər kəs öz canını tutmasın əziz.
 Düşmənin yolunu tutsun hər yandan,
 Keçirsin qılıncdan, verməsin aman.
 Qarınca, çibintək qaynadı meydan,
 Girdi bir-birinə hər iki cahan.
 İskəndərsə haman qorxulu anda
 Bir kötüktək möhkəm durdu meydanda.
 Həmlədən-həmləyə keçirdi ordu,
 Su deyil, sanki qan içirdi ordu.
 Daranın iki baş sərdarı vardı.
 Üzdə dost, ürəkdən çox kin tutardı.
 Daranın kinindən yorulmuşdular.
 Ortada bir ürək incikliyi var.
 Şahı öldürməkçin oldular əlbir,
 Kin ilə oturub tökdülər tədbir.
 Bəzəmək istərkən qanlı bir bazar.
 Gedib İskəndərə sığındı onlar:
 "Daranın bizə çox etimadı var.
 Tək bizə inanır qoca tacidar.
 Zülmündən yanaraq etmişik tədbir,
 Öldürmək fikrində olmuşuq əlbir.
 Ancaq sən doğru qal bu şərtimizə,
 Xəzinə ağzını geniş aç bizə!
 Hər birimizi sən varlandırısan,
 Qulluğumuz üçün qızıl saçasan".
 Bu iki xainə rumlu hökmüran
 Söz verdi, onlarla bağladı peyman.
 Lakin inanmadı buna İskəndər:
 Daranı öldürə bilsin xainlər.
 Ancaq düşməninə qurtulmaq üçün
 Hər kəs üçün çarə aramaq mümkün.
 Bu zülmü ədalət gördü hökmüran,
 Gəldi xatirinə köhnə bir dastan:
 "Dovşanını hər bir yerin, - məsəl var,-
 Yenə də o yerin tazısı tutar."

İzahlar və şərhlər:

1. *Çin şahı şəhərə nəfəs verərkən,
 Ulduzu Günəşə dəyişdi Ədən.
 Yəni şəhər açılıb Günəş çıxınca, Ədən
 dənizinə bənəyən göy ulduzlarını verib,
 onun əvəzinə Günəşi aldı.*
2. *Yollara töküldü dəmirdən tikan.
 Qədim Şərqdə (hətta orta əsrlərdə
 Avropada da) müharibə zamanı düşmənin*

*dəvələrini, atlarını zəif salmaq üçün onların
 keçdiyi yollarda ayaqları altına üçkünc
 dəmir tikanlar tökərdilər.*

DARANIN SƏRKƏRDƏLƏRİ TƏRƏFİNDƏN ÖLDÜRÜLMƏSİ

Hər iki ordunun sabaha qədər
 Kəşfiyyat qolları keşik çəkdiilər.
 Onların səmindən bir dəyirmantək
 Bilməzdi burclar nədir dincəlmək.
 "Cəbhədə dincəlim" deyər yatanlar
 Fillər nərəsindən diksinib qalxar.
 Vücudu zəhmətdən yorulmuş insan,
 Gözünü açardı yatdığı zaman.
 Yalvarır, yaxarır hər iki əsgər:
 Bitməsin bu gecə, olmasın səhər,
 Bir qədər geciksin, uzansın zaman,
 Bəlkə gec açılsın döyüşə meydan.
 Unudub kinini iki tacidar
 Bəlkə sübh etməyə versinlər qərar.
 Al Günəş tacını qoyduğu zaman,
 Elə ki ayrıldı qaralığ ağdan,
 İskəndər və Dara gəldi meydana,
 Ürəklə düşsünlər dostluq ardına.
 Şəfqətlə, hörmətlə edib barışıq,
 Xeyirli işə qol qoysunlar artıq.
 Bu işdə istədi tədbir və çara,
 Kimsədən düz cavab almadı Dara.
 Sülh üçün bir nəfər olmadı rəhbər,
 Dedilər: bu işi qılınc həll edər.
 İranlı rumludan acizdir məgər?
 Onlar bu savaşda qazanmaz zəfər.
 Səhərki döyüşlə qızışar meydan,
 Rumludan salamat qoymarıq bir can".
 Daranı aldatdı belə sözlərlə,
 Birisi hiyləylə, biri hünərlə.
 Daranın düşməni iki sərkərdə
 Buna səy edirdi hər an, hər yerdə.
 İskəndər düşündü nə tədbir qursun
 Ki, Dara önündə dağ kimi dursun.
 O iki sərdarı tutdu nəzərdə,
 Öz igidliyinə güvəndi bir də.
 Rum əsgərlərinə dedi İskəndər:
 "Bu qatı mərkəzdə olunca səhər.
 Ər kimi çalışmaq, çarpışmaq görək,
 Canı dişə yığıb igidlik etmək.
 Bu dünya bizimdir çalsaq qələbə,
 Daranın olacaq yeyərsək zərbə.
 Deyirlər insana gizlidir məhşər,
 O məhşər görünər bizə bu səhər".
 Hər iki ordu bu düşüncələrlə,
 Gecəni keçirdi dərin kədərlə.

Dünyaya pəncərə açınca ziya
 Bambaşqa bir oyun başladı dünya.
 Bir ovuc qığılcım oldu bir atəş,
 Bir komac kimiydi parlayan Günəş.
 Dağ kimi tərpendi hər iki ordu,
 Dünyanın ürəyi titrəyib durdu.
 Firidun və Bəhmən nəvəsi əjdər
 Yuxudan səhərlə qalxdı bərabər
 Ordunu sazladı, düzəltdi meydan,
 Parladi ox, kaman, qılınc və qalxan.
 Yüzlərcə polad dağ dikəltdi onda,
 Xəzinə dayandı onun altında.
 Sağ qolun işləri bitdikdən sonra
 Sol qolu çevirdi polad hasara.
 Cinahlar kök atdı yerə havadan,
 Yer kimi çarmıxa çəkildi meydan.
 Mərkəzdə durmuşdu cahan Günəşi,
 Başının üstündə Kəyan dirəfşi.
 Dünyanı yandıran qılıncı məgər
 Bu günçün saxlardı böyük İskəndər!
 Yağdıran buludtək meydan dopdolu,
 Yaydan ox yağdırdı, qılıncdan dolu.
 Ordunun qolları göyə dayandı,
 Atların dırnağı qana boyandı.
 Ən seçmə igidlər ordudan bir-bir
 Sağ-sola keçməyə alırdı ömr.
 Əmrlə inamsız kəslər hər yerdən
 Tərpənib, sol qolda tutdular məskən.
 Kimin ki, əmində sədaqətində
 Saxladı mərkəzdə — öz xidmətində.
 Onları ordunun qəlbinə aldı,
 Tökmə bir dağ kimi göyə ucaldı.
 Qopunca nərələr iki ordudan,
 Qiyamət qopmuş zənn etdi asiman.
 Təbillər gurlayıb verdi səs-səsə,
 Qanlı əjdahalar başladı rəqsə.
 Kərənay səmindən tutuldu qulaq,
 Qorxudan titrədi bütün əl-ayaq.
 Filə minənlərin bağirtisindən
 Nildəki nəhənglər qopardı fəğan.
 Şeypurun səmindən qopdu ürəklər,
 Bağırılar yarıldı, düşdü göbəklər.
 İçi boş təbillər coşduqca coşar,
 Zülmətlər içindən atılır oxlar,
 Düşmənin köksünə nizələr sancır,
 Zirehdə, geyimdə pəncərə açar.
 O qədər yaylım ox yağdı hər yandan
 Bulud yağmurunu atdı başından.
 İndi o yaylım ox düşsə zəminə
 Bulud qan yağdırar yağış yerinə,
 Naylardan qopan o müdhiş gurultu
 Eşidən kimsəyə verirdi qorxu.
 Qarışıq səslərlə hayqırıdıqca can

Çaxmaq daşından da çıxarırdı qan.
 İki qan dənizi çalxandı birdən,
 Atəş dalğaları yüksəldi yerdən.
 Bürüdü hər yeri tufan atəşi,
 Ucalan toz-torpaq tutdu Günəşi.
 Yayların bir daha qaşığı çatıldı,
 Oxlar ilan kimi coşub atıldı.
 Cīvətək parlayan polad qılıncdan
 Cīvətək qaçırdı hər yerdə insan.
 Gövdələr əridən polad ox ilə
 Dağların gövdəsi titrədi belə.
 Nizələr ucundan dövr edən fələk
 Seyrindən qalaraq oldu topaltək.
 Toppuzlar o qədər çaxmışdı təpik
 Yer in cəmdəyində qalmadı gəmik.
 O qədər sancılmış boğazlara ox,
 Artıq boğazlarda nəfəs yolu yox.
 Ox oxun içinə girmiş tikantək,
 Qalxandan bəzənib yer gülüstantək.
 Qaçanlar üzünə qiyamət qopmuş,
 Nə yol var qaçmağa, nə də qurtuluş.
 Atlılar ataraq sonuncu oxu,
 Atmışdır kamanı, oxu, oxluğu.
 Bir sallaqxanadır qanlı bucaqlar,
 Cəmdəklə yan-yana ucalmış dağlar.
 Yalnız öz canının hayında hər kəs,
 Ölən yoldaşını yada gətirməz.
 Meydanda yox idi matəm saxlayan,
 Nə bir qara geyən, nə bir ağlayan.
 Hər sözü ustası gözəl toxuyur:
 “El ilə qara gün bayramdır, toydur”.
 Əcəl pəncəsində ölsə bir nəfər
 Gözündən yaş tökər ona bir şəhər.
 Bütün bir şəhərçin saxlayaraq yas
 Ondan uzaqlara kimsə ağlamaz.
 İnsan cəmdəyilə dolmuşdur sağ-sol,
 Döyüşçülər üçün qapanmışdı yol.
 O qan Dəcləsini Günəş almışdı,
 Suya neylufərtək qayıq salmışdı.
 Həmin vuruşmada böyük İskəndər
 Günəş çeşməsinə saçmışdı zəfər.
 Daranın qılıncı saldıqca şölə
 Qızırdı daşların ürəyi belə.
 Elə ki soxuldu ordu orduya
 Məhşəri gözüylə gördü bu dünya.
 Dava meydanına yayıldı əsgər,
 Daranın canına var idi xətər.
 Ordular döyüşə girdiyi zaman
 Olduqca genəldi dərissəqal meydan.
 Yanında kimsə yox, yalnızdı Dara,
 Onunla etməyir kimsə müdara.
 İki sərxoş sərdar fil kimi coşdu,
 Filbədən Daranın üstünə qoşdu,

Böyründən bir yara vurdular ona,
 Laləzar oldu yer, boyandı qana.
 Tacidar yıxıldı dərin yaradan,
 Sanki bir qiyamət kəsildi cahan.
 Bir ağac yıxıldı Kəyan bağından,
 Yaralı bədəni qanına qəltan.
 Dərdə tab gətirməz incə olanlar,
 Yel ilə çıraqın nə dostluğu var?
 O iki qantökən, o iki xain
 Qaçdılar yanına tez İskəndərin.
 Dedilər: "Atəşə yaxdıq düşmanı,
 Taleyin uğrunda töküldü qanı.
 İşini bitirdik, vurduq bir yara,
 Gözündə cahanı eylədik qara.
 İstərsən gözünlə gəl gör bu halı,
 Qanıyla boyansın atının nalı.
 Hünərlə öldürdük sizin düşməni,
 İndi sən yerinə yetir vədəni.
 Bizə vəd demişdin ağır xəzinə,
 Doğru qal, vəfa et indi əhdinə".
 İskəndər bildi ki, bu iki sərdar
 Şah qanı tökməyə olmuş həvəskar.
 Verdiyi peymana oldu peşiman
 Həyadan bir şölə çıxdı canından.
 Adamın yaşadı ölən zamanda
 Həyat ümidindən iz qalmaz onda.
 Dedi: "Harda batmış qana tacidar,
 Kəyan dövlətini bəzəyən sərdar?"
 Hər iki qantökən düşərək önə,
 Yol göstərdilər öz azgın zülmünə.
 Daranın düşdüyü yerə gəldilər,
 Yanında dostlardan yoxdu bir nəfər.
 İskəndər tələsik endi atından,
 Daranın önündə durdu pərişan.
 Əmr etdi o xain sərkərdələri,
 Xaricə meyl edən iki rəhbəri
 Möhkəm saxlasınlar, sonra İskəndər
 Yerindən tərpəndi üzündə kədər.
 Sürətlə yanaşdı xəstəyə sarı,
 Kəyan geyimindən açdı bağları.
 Başını şahənə dizinə qoydu,
 Gecəni işıqlı gündüzə qoydu.
 Yuxudan gözünlü açdığı zaman
 Dedi: "Qalx bu qara qanlı torpaqdan!
 Burax ki, solmada qurtuluş bağım,
 Qaralmaq üzrədir işıq — çıraqım,
 Böyrümü, bax, necə yırtmış bu dövrən!
 Bağrımın altında böyrümdür pünhan.
 Pəhləvan, ey başım üstünə gələn!
 Qoru öz böyrünü mənim böyrümdən.
 Bu böyrüm buludtək sökülsə belə,
 Qılıncın acısı getməmiş hələ.
 Padşahlar başını burax, qaldırma,

Bu dövrən qırmışdır məni, sən qırma!
 O hansı əldir ki, uzanır mənə,
 Kəyanın tacıyla oynayır yenə.
 Əl saxla, qarşında Daradır duran,
 Günəşdən aydındır bu, deyil pünhan.
 Günəşim saralıb düşüncə dərdə,
 Üzümə çəkərsən lacivərd pərdə,
 Sərvi başaşağı görmə şərməndə,
 Elə bir padişah, belə bir bəndə!
 Xəstəyəm, zəhmətdən qıl məni azad,
 Haqqın rəhmətiylə məni eylə yad.
 Dünyanın taxtında mənəm tacidar,
 Yerimdən tərpətsən məni, yer sarsar.
 Dadlı bir yuxum var, toxunma, burax,
 Odumu göy alsın, suyumu torpaq!
 Taxtından çevirmə yatan bir başı,
 İnlətmə, bu dünya tökər göz yaş!
 Əcəlim yetişmək üzrədir, dayan!
 Məni öz halıma burax bir zaman!
 Fikrin tac çalmaqla mənim başımdan,
 Azacıq aman ver, qoy çıxsın bu can!
 Bu dünya mülkündən açınca kəmə
 Başım da, tacım da getsə, yox zərər".
 İskəndər ağladı: "Aman, tacidar,
 Nökərin İskəndər mənəm, şəhriyar!
 İstəməzdim görüm torpaqda səni,
 Öz qanına qəltan olan bədəni.
 Nə etmək, bir işdir olmuş dünyada,
 Təəssüf verərmə bu işdə fayda?
 Başını yenidən qaldırsan əgər,
 Kiçiklik edərdi sənə İskəndər.
 Heyhat, mən qocaman dənizlər aşdım,
 Köksümə qədər al qana bulaşdım.
 Təəssuf, azmadım bu yollarda mən,
 Atımın dırnağı qopmadı nədən?
 Bu ağır günləri görməyəydim mən,
 Ah, eşitməyəydim Dara inlərkən.
 And olsun hər qəlbi bilən sərrafa,
 Daraya ürəkdən istəyəm şəfa.
 Bir şüşə daş ilə qırılsa naçar,
 Çarə qapısına tapılmaz açar.
 Əfsus, İsfəndiyar nəslindən sansız,
 Mülkün yadigarı sən idin yalnız.
 Nə olur, mənə də ölüm qoşaydı,
 İskəndər və Dara qucaqlaşaydı.
 Nə etmək, istəklə gəlməyir əcəl,
 Məzara girilməz ölümdən əvvəl.
 Padşahın bir tükü gözümdə, inan,
 Daha qiymətlidir yüzlərcə tacdan.
 Bu dərin yaraya bilsəydim çara,
 Edərdim, sağalsın deyə bu yara.
 Nəyə lazım bu taxt, bu tac, bu şöhrət,
 Darasız qaldı bu möhtəşəm dövlət.

Mən bu taxta, taca ağlayaram qan,
 Ayırmış Daranı təxtü tacından.
 Yox olsun dünyadan elə gülüstan,
 Bağbanı xəstədir, acı tikandan.
 Daranı öldürən dünyaya nifrət,
 Gündüzkən öldürür, verməyir fürsət.
 Bir çarə etməyə imkan yox məndə,
 Bu gənc sərvə görə ağlayam mən də.
 Anlat ki, istəyin, tədbirin nədir?
 Qorxunuz kimdəndir, ümid kimdədir?
 Söylə ki, hər sözün mənə bir fərman,
 İtaət etməyə bağlaram peyman".
 Dara hiss edincə bu dost nəfəsi,
 Açdı gözlərini, şahənə səsi
 Şəfqətlə ucaldı: "Ey uca baxtim,
 Tək sənə yaraşır bu tacım, taxtım.
 Sorma bir ölüyə mən indi nəyəm?
 Xəzanə tutulmuş ölgün çiçəyəm!
 Hər kəsin şərbəti buzla duruldu,
 Mənim şərbətim sə yalnız buz oldu.
 Varlığım qər q olmuş qan dənizinə,
 İçərim susuzdan alışırsan yenə.
 Buluddan şığıyan bir şimşəyəm mən,
 Dodağım qurudur, sudadır bədən.
 Bu kuzə yanından sınıqsa bir az,
 Mumla, yapışqanla sağaltmaq olmaz.
 Bu dünya eyləyir qarət hər yeri,
 Birisi gətirir, alır o biri.
 Nə bu gün yaşayan bu gün əmindir,
 Nə köçüb qurtulan, heyhat, çətindir!
 Gör mənim günümü, haqqa doğru qal,
 Qorx belə bir gündən, məndən ibrət al!
 Sözlərimi anıb dinləsən məni,
 Mənim kimi etməz bu fələk səni.
 Bəhməndən mən igid deyiləm daha,
 Bir aman vermədi ona əjdaha.
 Ya da igidəmmi İsfəndiyardan?
 Dünya zərbəsindən qurtarmadı can.
 Nəlimə əzəldən ölümdür qismət,
 Öldürən bu əmrə verir şəhadət¹⁵².
 Olsun yeni taxtın qoy sənənin xoş,
 Mənim sə balıncım qalacaqdır boş.
 Mənim çin ağlamaq lazım gəlir kən,
 Sorursan qəlbimin istəyini sən.
 Könlümdə sevimli üç istəyim var:
 Üçü də şahənə bəxtinə yarar:
 Birinci, günahsız ölümə görə
 Rəftar etməlisən ədalət üzrə.
 İkinci, sən Kəyan taxtını alsan
 Ona heç bir zaman yetirmə ziyan.
 Bu kinin toxmunu İranda əkmə,
 Kəyanın nəslinə xatimə çəkmə!
 Üçüncü, toxunma hərəmxanəmə,

Saxla hörmətini, təhqir eyləmə!
 Rövşənək qızımdır, olduqca göyçək,
 Əlimdə bəslənmiş bu gözəl mələk.
 Öz süfrə yoldaşın etməklə ucalt,
 Süfrəyə incilər verir şən həyat,
 Könlünü çevirmə Rövşənəyimdən,
 Təbii, işıqla Günəş olur şən".
 İskəndər söz verdi, Dara qaş çatdı,
 Söz verən qalxarkən söyləyən yatdı.
 Kəyanın ağacı düşdü meyvədən,
 Oldu İsfəndiyar zirehi kəfən.
 Böyük Dara üçün böyük İskəndər
 Ağladı axşamdan sabaha qədər.
 Özünə ağladı görürkən onu,
 Bilirdi belə bir ölümdür sonu.
 İskəndər əmr etdi: Daranı artıq,
 Daxməyə qoymaqçın olsun hazırlıq!
 Günbədi daş qala, taxtı qızıldan,
 Qayrıldı ona bir müəyyən məkan.
 Türbəsi bitincə bitdi hər zəhmət,
 Dara zəhmətindən oldular rahat.
 Bədən qəfəsində nə qədər can var,
 Elə bir igidə hörmət var, şan var.

İSKƏNDƏRİN İRAN BAŞÇILARI İLƏ ƏHD-PEYMAN BAĞLAMASI

Daranın ulduzu olunca nihan
 İskəndərə qaldı bütün bu cahan.
 Daraya mal olan təzə və köhnə,
 Heç saya gəlməyən dolğun xəzinə,
 Taparaq onları araşdırdılar,
 Dənizdən dənizə quraşdırdılar.
 İskəndər gördü ki, bunca xəzinə
 Zəhmətsiz olaraq keçdi əlinə.
 Dərgaha ən sadıq hər bir nəfərə —
 Böyüyə, kiçiyə, yoxsul kəslərə
 Var-dövlət verərək bəxtiyar etdi,
 Dünyaya özünü hökmdar etdi.
 İrana qasidlər edərək rəvan,
 Dedi ki, dönməsin kimsə qapımdan.
 İstəsən ki, başın qalsın səlamət,
 Qapımda baş əyib elə itaət.
 Bəxşişə, şəfqətə hüdd olmağan
 Bu yerdə hər kişi tapar dövlət, şan.
 İran başçıları axdı hər yerdən
 Bu xeyirli işdən ürəkləri şən.
 Şəhriyar qəlbindən tutdular xəbər,
 Sözündə mətindir böyük İskəndər.
 Elliklə yollara çıxdılar daha,
 Sevinclə axdılar uca dərgaha.
 Bu gəliş xoş gəldi şaha, onlara,
 Ordunun pənahı pəhləvanlara.

Peymanlar bağlandı, söz verdi gerçək:
 Kimsənin rütbəsi əksilməyəcək.
 Xəzinə açıldı xalqın üzüne,
 Verdi hər birinə gövhər, xəzinə.
 Hər kimin nə qədər vardı sərvəti,
 İkiqat çoxaldı varı, dövləti.
 Hər şəxsin işini aşikar etdi,
 Yatanı oyatdı, bəxtiyar etdi.
 İranlı o açıq əli görüncə
 İtaət edərək daldı sevincə.
 Alnını sürtərək torpağa, yerə,
 Küləhi ucaltdı uca göylərə.
 Dedilər: "Eşq olsun, şəhriyar, sənə,
 Hər zaman yar olsun ruzigar sənə!
 Haqqındır Cəmşidin taxtı, xəracı,
 Öpər ayağını şahların tacı.
 Yeni şahımızsan, getdi o gedən,
 Şah nədir? Bizlərə Keyxosrov sənən!
 Kim boyun qaçırrar sənin əmrindən?
 Çəkmənin altıdır bu baş, bu bədən".
 Şah gördü bir neçə xoş tədbir daha,
 İranlı itaət elədi şaha.
 O ulduz şövkətli bəzmə hər yerdən,
 Yığıncaq toplandı yeddi kişvərdən.
 Əmr etdi: qılınç, təst gəlsin meydana!
 Qanlılar çəkilsin taxt ayağına!
 Başını dik tutan iki sərvəri,
 Boynuna həmayil keçirənləri
 Qəhr ilə boyayıb al-əlvan qana,
 Kəndirdən həmayil vursun boynuna.
 Onlara verilən böyük vədələr,
 Qızıl, gümüş, inci, cavahir, gövhər
 Məclisə töküldü xəzinəsindən,
 Şah baş qaçırmadı öz vədəsindən.
 Sonra da ölümle əylədi təhqir,
 Tez dara çəkdi boynunda kəndir.
 Ordunun içində carçı çəkdi car:
 "Daranın qatili bunlardır, bunlar!
 Hər xain işlərsə belə xəyanət
 İşinin cəzası budur nəhayət.
 Ağamı öldürən bəndəni, zinhar,
 Hansı bir ağıllı kimsə bağışlar?"
 Bu halı görüncə şəhərli, ordu
 İskəndər ədlinə təhsin oxudu.
 Adil olduğunu yəqin etdilər,
 Əmrinə yer-göydən bağlandı kəmərlər.
 Yığıldı məclisə ağıllı kəslər.
 Ordan uzaq olsun bəd, yaman gözlər.
 Üz-üzə səf çəkdi hər iki ordu,
 Oturan kimsələr ayağa durdu.
 Sıx kəmərlər bağlamış kəmərbəstələr,
 Kəmərlər sanki bir halqadan keçər.
 Padişah yürütdü elə siyasət,

Hər candan qaldı bir qurumuş surət.
 Sanki bir surətdən bəzənmiş divar,
 Ruh uçmuş, yalnız bir quru cəsəd var.
 İranı, Daranı yenən İskəndər
 Məclisdə şam kimi oldu cilvəgər.
 Dəyərli kəslərə hər gün yanaşdı,
 Hər kəsin ağılnca bir söhbət açdı.
 İgid Fəribərzi tez dəvət etdi,
 Çox hörmət göstərdi, məhəbbət etdi.
 "Ey qoca pəhləvan, — söylədi ona,
 — Başın kölgə salmış öz ayağına".
 Dünyada illərcə ömür sürdün sən,
 Bixəbər deyilsən dünya işindən.
 Gördün ki, zülmür Dara ayini,
 Mən kimi suçsuzla bağlarkən kini.
 Dünyanın sirrini bilirkən, neçin
 Daradan öydü sən əsirgədin?
 Gənclik hər kişini coşdurən zaman
 Qocanın susması deyilmi nöqsan?"
 Şahın hiddətini görüb dinləyən
 Yağlı bir dil ilə söz açdı birdən.
 Təzimdən belini əydi kamantək,
 Saralıb sifəti lap zəfərantək.
 Sözlə silahlandı, yayı açaraq,
 Qutudan oxları bir-bir saçaraq,
 Öncə İskəndəri çox öydü belə:
 "Qol-boyun olsun şah öz diləylə!
 Dünyanın sərvəri olsun kamikar,
 Ömründən kam alsın uca şəhriyar!
 Gənc başın sevinclə ucalsın hər an,
 Çəkmənin altında sürünsün düşman.
 Bu qoca nəsihət etdi nə qədər,
 O kinli qəlbinə etmədi əsər.
 Ona çox göstərdi işıqlı çıraq,
 Bunlar da vermədi bir fayda ancaq.
 Tacü taxt verdiyi zaman İskəndər
 Tədbirsiz bir Dara nə edə bilər?
 Bir başı ucaltmaq istərsə dövrən
 Kəməndə düşəcək boyun ucaldan.
 Sel gəlib bir arxı pozarsa əgər,
 Su axıb başqa bir çaya tökülər.
 Sənə xəzinələr verərkən dövrən
 İncimə düşmənin yoxsulluğundan.
 Azadə bir şahsan, hələ gənc ikən
 Çalğını, qədəhi buraxma əldən.
 İstəyə gəncliklə mümkündür çatmaq,
 Qocalıq gəldimi, axtar bir bucaq.
 Qocalıq çağında çərxin inadı,
 Cəmşidə, Zöhhaka nələr qurmadı?
 Padşaha qocalıq gəldimi, bişəkk,
 Pərəstiş edənlər üz döndərəcək.
 Əsrarı duyandır, seçər hər zaman
 Yaxşını yamandan, dostu düşmandan.

Göruncə insanı tanıyandır bu,
Hər kəsin qəlbinə çökəcək qorxu.
Yıxmağa birlikdə edirlər tədbir,
Deyərlər, mənfəət verən deyildir.
Alət olmaq üçün istəklərinə
Gənc bir şah qoyarlar onun yerinə.
Onunçun Keyxosrov, həm də Keyqubad
Şahlığı etmədi qocalıqda yad.
Şahlığı başqa bir şaha tərk etdi,
Əlbürzün yolunu tutaraq getdi.
Yeməkdən, içməkdən nəşə aldılar,
Zəhərli qılıncı salım qaldılar”.
Şah gördü Kəyandan yadigar olan
Yaxşını, yamanı seçir hər zaman.
Yaxşını, yamanı seçir, ayıqdır,
Döyüşdə sınıanmış, sözü açıqdır.
İskəndər bir daha sordu o pirdən:
“Düşməni döyüşdə nə şeydir yenən?
Nə şeydir ordunu mətin saxlayan?
Nə şeydir ordunu qorxuya salan?”
Davada sınıanmış qoca namidar
Dedi: “O pəhləvan olur bəxtiyar
Ki, sənək padşahın ordusundadır,
Səninlə özünü bir ordu sanır.
Uca fərmanınla bu zəif torpaq
Səninçin bir möhkəm qələ quracaq.
Eşitdim bir keçmiş döyüşçüdən mən:
Ürək qüvvətlidir can qüvvətindən.
Şahım, ordu çəkmək cəsarət istər,
Heç aciz qalarımı igid hünərvər?
Ordunu meydana çəkərkən gərək
Padşah ummasın ondan bir kömək.
Mətanət səninindir, kömək Tanrıdan,
Bunlardır ordunu mətin saxlayan.
Düşməni yenərkən unutma bunu:
Bağlama düşmənin qaçmaq yolunu.
Ümidin qırılsa, ürəkdən çalış,
Mərdin qulağını buran olmamış.
Uğurlu zamanda zəfər gözləyən
Düşmən qorxusunu silsin könüldən.
Zal oğlu söyləmiş mərd Fəramərzə:
– Könlünü qırma, sal Əlbürzə lərzə.
Bəhmənə söyləmiş həm İsfəndiyar:
– Qəlbinə qırmayan bir ordu qırar.
Çünki öz qəlbinə qırılmışdı Dara,
Qanını qorxaqlıq tökdü daşlara.
Qorxulu ürəklə meydana girdi,
Lakin qorxusunu o gizlədirdi.
Qəlbinə bir işıq salmadı dövlət,
Oldu bu döyüşdə torpağa qismət”.
Qocanın sözündən şah çiçəkləndi,
“Uğurlu bir faldır” deyər şənləndi.
Qocanın sözünü saydı bir xidmət,

Ona bağışladı çox böyük sərvət.
İran başçıları xidmətdə durdu,
Onun daşlarıyla tərəzi qurdu¹⁶⁵.
Uzaqdan gələnlər şən dərgahına,
Şahanə məclisə etdilər sənə.
Bu gün ən bəxtiyar padşahımız var,
Bu zülüm nə qədər, nə qədər yaşar?
Bu sözdən həyəcan aldı tacidar,
Xalqa belə xəbər verdi carçılar:
“Sənətkar getməsə öz sənətinə,
Yaxşı iş görsə də suçludur yenə.
Əkinçi öküzdən kömək istəsin,
Tarladan, kotandan dilək istəsin.
Ordu işlərinə qayıtsın əsgər,
Şəhər işlərinə getməli şəhər.
Yalnız öz işinə getsin hər kişi,
Bərk tutsun əvvəldən bildiyi işi”.
Çağırdı hər sənət atan kişini,
Tapşırdı onlara köhnə işini.
Hər kəsin işini çıxardı üzə,
Bir dünya parlatdı, gəlməsin gözə!
Qurtardı dünyanı xərəbəlikdən,
Dövründə bu dünya oldu bir gülşən,
Onun hökmü ilə dövr etdi cahan,
Dünyanı saxlayar ağıllı insan.

İzahlar və şərhlər:

1. *“Ey qoca pəhləvan, — söylədi ona,
— Başın kölgə salmış öz ayağına.
Yəni qocalıqdan belin elə bükülmüş ki,
başının kölgəsi ayağına düşmüşdür.*

İSKƏNDƏRİN BƏRDƏYƏ GƏLMƏSİ VƏ NÜŞABƏ İLƏ GÖRÜŞMƏSİ

Bərdə nə gözəldir, necə qəşəngdir,
Yazı da, qışı da güldür, çiçəkdir.
İyulda dağlara lalələr səpər,
Qışını baharın nəsimi öpər.
O yaşıl meşəsi cənnətə bənzər,
Şən ətəklərinə bağlamış kövsər.
Söyüdlük çöllərə vermişdir zinət,
Ağ bağı elə bil həqiqi cənnət.
Qırqovul yuvası hər sərv ağacı,
Oxuyur kəkliyi, ötür turacı.
Səssizlik içində dincəlir gülşən,
Torpağı silinmiş qayğı, kədərdən.

...Belə nəql edir söz xəzinədarı,
Köhnə xəzinənin adlı saları:

Hakim qadın varmış, adı Nüşabə,
 Önündə minlərcə gözəl qız varmış,
 Xidmətə ay kimi kəmərlər bağlamış.
 Bunlardan başqa, var igid, qəhrəman
 Otuz min qulamı – qılinc oynadan.
 ...Qadınla aşardı onun hər işi,
 Tapşırıq almamış ondan bir kişi.
 İskəndər səhraya çəkincə ordu
 Çadırlar başını əflakə vurdu.
 Gördü bir şənliklə yoğrulmuş cənnət,
 Etdi əkinlərə, çaylara heyrət.
 Sordu: "Bu şən ölkə kimindir, kimin?
 Kim burda padşahlıq edir, söyləyin".
 Dedilər: "Gördüyün bu var, bu yatır,
 Bu gözəl torpaqlar bir qadınıdır.
 O qədər dindardır bu nazlı dilbər,
 Öz cənnət köşkündə yatmaz gecələr.
 ...Nə gündüz əl çəkir can bəsləməkdən,
 Nə gecə tanrıya səcdə etməkdən.
 Vardır qapısında çox xidmətçilər,
 Özünün, işinin qeydini çəkər".
 İskəndər bu işdən şənləndi, ancaq
 O naxşı görməyə göstərdi maraq.
 ...O yerdə başladı istirahətə,
 Bir neçə gün daldı eyşə, işrətə.
 Hökmüdar qadına verdilər xəbər.
 Mübarək fal ilə gəlmiş İskəndər.
 Pərəstiş etməyə gördü hazırlıq,
 Göndərdi padşahın adına layiq
 Hər çeşid yararlı, ləziz yeməklər,
 Ürəkdən xidmətə bağladı kəmərlər.
 ...Padşahın könlündə açdı bahartək
 Onunla görüşmək arzusu çiçək.
 ...Yol aldı saraya "Elçiyəm" deyər.
 Elə ki saraya çox yaxın gəldi,
 Yolun zəhmətindən bir az dincəldi.
 ... Xidmətçi qadınlar onu gördülər,
 Qaçıb Nüşabəyə verdilər xəbər...
 Padşahlıq taxtına oturdu xoşhal,
 Əlində ətirli, gözəl portağal.
 Əmr etdi, padşahlar ayini üzrə
 İskəndər elçisi gəlsin hüsurə.
 Elçi çox sürətlə girdi qapıdan,
 Qondu taxt üstünə o qorxmaz aslan.
 Belindən nə qılinc açdı, nə kəmərlər,
 Elçitək etmədi səcdə İskəndər...
 Nüşabə baxınca düşərək şəkkə
 O bışmış qızılı vurdu məhəkə.
 Diqqətlə baxınca tanıdı birdən,
 Taxtında yer verdi, qəlbi oldu şən.
 Bildi İskəndərdir, dolaşır ona,

Taxtında oturmaq yaraşır ona.
 Sezdiyi bu işi açmadı ona,
 Açarım var, deyər bağlı qıflına.
 İskəndər bir elçi kimi davrandı,
 Özünü olduqca o sərbəst sandı.
 Çox salam yetirdi hey dönə-dönə,
 Təkmil bir elçilik etdi özünə...
 Elə ki yetirdi özündən xəbər,
 Başını aşağı dikdi İskəndər.
 Nüşabə cavabçın lələ sayacağı
 Gül açıb, tərptədi yaqut dodağı:
 "Ey cəsur padşah, eşq olsun sənə,
 Elçilik edirsən özün özünə...
 Söz açma İskəndər qılıncından sən,
 Özünə çarə tap, İskəndər sənsən..."
 İskəndər dedi: "Ey bu taxta layiq,
 Arama baxtının hökmündən artıq.
 İskəndər dənizdir, mən çayam ancaq
 Günəşlə kölgəni olmaz bir tutmaq".
 ...Ağıllı Nüşabə yenə dürr sacdı,
 O gül dodağından qıfılı açdı:
 "Qəlbimi bu qədər aldatmaq nədən?
 Yalan atını gəl minib çapma sən.
 ...Elçidə olurmu belə cəsarət?
 Hüzurda göstərsin bu qədər hiddət?"
 ...Tez verdi belə bir cavab İskəndər:
 "Bir tülkü aslandan gətirməz xəbər!
 Gözündə olsam da cəsur, qəhrəman,
 İskəndər deyiləm, elçiyəm ondan..."
 ...Nüşabə qızdı o aslan ürəyə:
 "Günəşi palçıqla suvadın" deyər.
 Kənizə əmr etdi: "Ver, baxsın" deyər,
 Padşahlar rəsmiini öpən ipəyə.
 İpəkdə göstərdi ona bir bucaq,
 Söylədi: "Əlində tut, diqqətlə bax.
 Bu surət, bu sima kimindir, kimin?
 Sarayda hörmətlə saxlaram neçin?"
 İskəndər dinlədi onu hörmətlə,
 Yazılı ipəyi açdı sürətlə.
 Rəsmiini tanıdı baxınca şəkklə,
 Gördü almış düşmən ölkəni ələ.
 Bu işdə kin, hiddət göründü yersiz,
 Bir cavab verməkdən qalaraq aciz,
 Qorxudan saraldı bir saman kimi,
 Sığındı Allaha tutulan kimi...
 Nüşabə gördü ki, o qızgın aslan
 Pozuldu, alçalıb düşdü ucadan.
 Dedi: "Ey uğurlu, böyük tacidar!
 Zəmanə başlara çox oyun açar.
 Düşünmə, hörmətim çoxdur, bunu bil,

Bu ev öz evindir, başqa yer deyil!
 Pərəstiş edərəm sənə hər zaman,
 Ya orda, ya burda bəndəyəm, inan!
 Bu rəsmi onunçun göstərdim ki, sən
 Mənim də şəklimi aydın görəsən.
 Erkək tinətliyəm olsam da qadın,
 Hər işi bəllidir mənə dünyanın.
 Mən də bir aslanam, düşünsən bir az,
 Aslanın erkəyi, dişisi olmaz..."
 Sözüünü ürəklə dedi, şənləndi,
 Öz büllur taxtından aşağı endi.
 "Taxtımda, – dedi, – sən otur namidar,
 Bir taxta yaramaz iki tacidar..."
 Əmr etdi: durmayıb gözəl pərilər
 Şahlara yaraşan bir süfrə açsın,
 Ortaya hər çeşid yeməkdən saçsın...
 Süfrədə quzular coşqun sevincdən
 Quş kimi qol-qanad açmışdı şən-şən.
 Ən dadlı mürəbbə, limonlu şərbət,
 Püstədə, badamda var başqa ləzzət.
 Tər halva və badam halvası daşır,
 O qədər çoxdur ki, qablardan aşır.
 ...Bunlardan başqa o taxtın üstündə
 Qızıl büsat qurdu şahın önündə.
 Bir xonça qoyuldu günəşdən parlaq,
 İçində dörd büllur kasa qoyaraq,
 Biri ləl, o biri qızıldan dolmuş,
 Biri dürr, birinə yaqut qoyulmuş.
 Elə ki uzandı əllər süfrəyə,
 Ağızlar açıldı təam yeməyə,
 Nüşabə dedi: "Ey böyük hökmüran,
 Yeyiniz, ən dadlı bu xuruşlardan".
 İskəndər söylədi: "Ey sadə dilbər,
 Ölçüsüz söyləmə, tökməyəsən tər.
 Düzmüsən süfrəmə almaz, yaqut, dürr,
 Daş-qaş yeyilərmə, bu nə deməkdir?
 Daşı da yeyərmə ağıllı insan?"
 ...Nüşabə gülərək söylədi şaha:
 "Daşın ki boğaza yolu yox daha,
 Faydasız, yaramaz belə daş üçün
 Bu qədər vuruşmaq, çarpışmaq nəçin?
 İndi ki yeməyə yaramaz bu daş,
 Dünyada onunla ucalarmı baş?
 ...Deyilsənsə daşa pərəstiş edən,
 Daşını yüngül et, yerində qal sən".
 O incə qadının bu söhbətindən
 Yeməkdən əl çəkdi o poladbədən.
 Dedi: "Ey xanımlar xanımı qadın,
 Qüvvətdə erkəkdən ucadır adın.
 Doğru söylədin ki, belə gövhərlə
 Hər sərraf ancaq bir daş alar ələ.

O zaman dəyərli olardı sözlün,
 Öncə bu qaş-daşdan qaçaydın özün...
 Sənin xonçandakı bu daş-qaş daşır,
 Bu danlaq, bu töhmət kimə yaraşır?
 Süfrəyə cavahir saçmaq nə gərək?
 Gövhərdən qaçmağı mənə öyrətmək?
 Sərrafın gözüne toz atmaqdır bu,
 İskəndər yaqutu hər evdə dolu.
 Bununla bərabər, diqqət edincə
 Sözlərin yerlidir, doğrudur, mənəcə.
 Eşq olsun bu fikri sağlam qadına,
 Mərdliyin yolunu göstərir mana".
 ...Sonra Nüşabənin yaqut dodağı
 Yaqutla bəzədi bütün torpağı.
 Əmr etdi xonçaya qoyuldu yemək,
 Qızıl noğuldanlar, əntiq və qəşəng.
 Hər yeməkdən özü dadırdı öncə,
 Çox heyrat etdi şah bunu görüncə.
 Şah rahat deyildi belə xidmətdən,
 Ayağa qalxdı tez yemək bitərkən...
 Gedərkən Nüşabə bağladı peyman,
 İskəndər verməsin mülkünü ziyan.
 Vəsiqə yazmağa şah verdi fərman,
 O cənnətdən çıxıb getdi hökmüran...

İSKƏNDƏRİN RUS QOŞUNUNUN HÜCUMUNDAN XƏBƏR TUTMASI

İskəndər hər yerdə qələbə çaldı,
 Lakin vətən eşqi qəlbini aldı.
 Hökmündə olsa da saysız vilayət,
 Öz doğma yurduna çəkərdi həsrət.
 O gecə qət etdi, səhər qalxaraq
 Atına küləkdən taxsın bir ayaq.
 Qəlbində söndürsün vətən odunu,
 Xorasan havası şənlətsin onu.
 Əcəm torpağına at salsın yenə,
 Oradan yol açsın İstəxr mülkünə.
 Dünyanın rəngi də uysun baxtına,
 Şöhrətlər qazansın uca taxtına.
 Keçsin Nuşafərin mülkündən bir də,
 Yaxşını, yamanı görsün o yerdə.
 Yeni don geydirsən köhnə işlərə,
 Önündə bir dünya diz çöksün yerə.
 Hər kəsə yenidən versin var, dövlət,
 Töhfələr paylasın, göstərsin şəfqət.
 Bəxşilər ayırsın istəyənlərə,
 Yenidən yaşayış versin hər yerə.
 Gedərkən bunları düşünür dərin,
 Başqa cür düşünməz hökmüran, yəqin.
 Abxaz hökmüdarı olan Dəvalı
 Ucalmış, padşaha yaxın olalı.
 İskəndər hökmünə bağlarkən kəmə,

Dünyaları ölçər, ölkələr gəzər,
 Padşahım yanına gəlincə, birdən
 Təbiltək inləyib qopardı şivən:
 “Padşahın, rusların zülmü çox dərin,
 Abxaz gərdəyindən qaçırır gəlin.
 O gözəl ölkədən gəlmiş bir tanış,
 Deyir: o var-yoxdan çöp də qalmamış.
 Alan, Ərk rusları edərək axın,
 Yağmurtək ölkəyə etmişdir basqın.
 Dərbəndə, ətrafa fitnələr saçmış,
 Gəmiyə doluşub, dənizə qaçmış.
 Qədərsiz basqınlar etmişdir yenə,
 Yenidən yol vermiş o köhnə kinə.
 Qəflətən talamış hər yerdə nə var,
 Bir də yol tapmasın o şum ayaqlar.
 Deyirlər, qədərdən çox ölənlər varmış,
 Həm qırılıb dağıtmış, həm də aparmış.
 Heç bir şey qalmamış dolu anbarda,
 Xəzinə boşalmış, yoxdur dinar da.
 Xəzinə geyimdən boşalmış, gerçək,
 Sandıqdan dürr çalmış, taxtımdan ipək.
 Gördüyün o Bərdə olmuşdur viran,
 O zəngin şəhərdən qalmamış nişan.
 Gözəl Nüşabəni almışlar əsir,
 İşrət qədəhini qırmışlar bir-bir.
 Sarayda görmüşdün o qədər gəlin,
 Onlardan qalmamış heç bir nazənin.
 Vurmuş bir-birinə kəndi, şəhəri,
 Atəşdə yandırmış şən ölkələri.
 O qızğın döyüşdə məhv olsaydım mən,
 Asudə olardım bu dirilikdən.
 Sənin xidmətində oldum bəxtiyar,
 Orada əsirdir gəlinlər, qızlar.
 Düşməndən intiqam almazsa padşah,
 İmdada yetişsin o böyük Allah.
 Ruslardan adamlıq gözlənməz bir an,
 Yalnız surətindən görünər insan!
 Madam ki, yol tapmış bunlar xəznəyə,
 Zıyanlıq verəcək bir çox ölkəyə.
 Zülümlə açacaq yeni qol-qanad,
 Karvanlar soyacaq, sönməyəcək həyat.
 Ölkəyə dərinədən ziyan vuracaq,
 Ruma, Xorasana əl uzadacaq”.
 Acıqlandı padşah bunu dinlərkən,
 Onun övladına olan sitəmdən.
 Nüşabə üçün də qəmləndi hədsiz,
 Çünki o ölkəni tuturdu əziz.
 Acıqlı başını dikdi köksünə,
 Başını kədərlə qaldırdı yenə.
 Dedi: “Ey Dəvalı, verirəm fərman,
 Qəlbimdə çırpındı canında olan.
 Vəqəni anlatdın, sən dur bir yana,
 Bu işi büsbütün gəl tapşır mana.

Görərsən nə sahman verrəm işlərə,
 Kəməndim nə qədər baş tökər yerə.
 Alaram ağılı, huşu başlardan,
 Aslanlar qanına sallam həyəcan.
 Aslanla oynamaq deyildir asan,
 İtləri salaram kinli qürurdan.
 Qoymaram Burtasdan, ruslardan nişan,
 Başları qurtarmaz ayaq altından.
 Ruslar, Mısır olsa da, tökərəm Nilə,
 Şüuru azınca əzdirməm filə.
 Taxtımı qaldırram dağından yüksək,
 Daşları dəhşətdən ərisin görək.
 Nə əjdər qoyaram bu köhüllərdə,
 Nə də ot ki, dərman olsun bir dərde.
 Ruslardan bu öcü almayıb getsəm,
 Feyləqusun oğlu deyiləm, itəm.
 Burtasın qurdunu tora salmasam,
 Burtas tülküsündən daha alçağam.
 Dövrənin gərdişi verərsə imkan,
 Alaram öcümü kinli düşməndən.
 Qaytarar nə ki şey aparmış bizdən,
 Düşər ayağıma o qarət edən.
 Nüşabə qurtarar zəncir altından,
 Mən şəkər alaram qamışdan, inan!
 O gümüş, daşlarda gizlənsə belə,
 Xamırdan tük kimi çəkərəm çölə.
 Tədbirlə açılar bu çətin işlər,
 Ağacda zamanla açar çiçəklər.
 Hər işdə tədbirdən əl götürməmək,
 Zamandan-zamana dolanır fələk.
 Bu yola varımdır ərzaq, hazırlıq.
 Murada çatınca dözərəm, artıq.
 Qocaman dağlardan dənizə qədər,
 Üsullu-üsullu iş axıb gedər.
 Fikrim at sürməkdi Əcəm mülkünə,
 O yerdə əylənmək istədim yenə.
 İndi ki, üz vermiş belə bir dastan,
 Taxtımdan ayrılmaq yaxşıdır bundan.
 Qoşunun əzm etdi tərپənsin, ancaq
 Bu yolda yəhərim — taxtım olacaq.
 Düşməndən intiqam almayınca mən
 Qaçaram yatmaqdan, istirahətdən”.
 Dəvalı o halı gördüyü zaman
 Azaldı qəlbində kinli həyəcan.
 Dodağı doldurdu yeri ənbərlə,
 Üz sürtdü, torpağı suvardı zərhlə.

İSKƏNDƏRİN QIPÇAQ ÇÖLÜNƏ ÇATMASI

Dan yeri yaqutdan şəfəq saçanda,
 Şəbdizin belindən tənği açanda¹,

İskəndər yenə də ata minərək
 Yel kimi tərpendi, oldu bir şimşək.
 Ceyhun sahiliylə atını saldı,
 Oradan Xarəzmə doğru yol aldı.
 Arxada ordusu dəniztək axır,
 Çöllərin hesabı barmağındadır.
 Xarəzmin çölünü ölçərək biçdi,
 Ceyhuna gələrək, Amuldan keçdi.
 Aləmi qurtarmaq fikriylə rusdan,
 Suda və quruda durmadı bir an.
 Yeməyib, yatmayıb, hey sürürdü at,
 Səqlab çöllərinə açınca qanad,
 Qıpçaqla qaynaşan boz çöllər gördü,
 Baldırı ağappaq gözəllər gördü.
 Üzü od, yanağı su kimi oynaq,
 Günəşdən və Aydan daha şux, parlaq.
 Hamı kiçik gözlü, könül ovlayan,
 Bir pəri səbrini əlindən alan.
 Nə örtü, nə yaşmaq bilirdi onlar,
 Nə də qardaşından, ərindən qorxar.
 Darlıqda keçinən subay əsgərlər
 Görüncə örtüsüz bir dəstə dilbər,
 Dözməyib, qaynadı gəncliyin qanı,
 Dinləməz oldular əmri, fərmanı.
 Padşahın qorxusu çökdü əsgərə,
 Əl ata bilmədi o gözəllərə.
 İskəndər görüncə o afətləri,
 Xoşuna gəlmədi bu adətləri.
 Ağ bədənlər gördü, gümüş vücutlu,
 Ordu bütün susuz, onlar sərin su.
 Ordunun halına yandı, nə demək,
 Hər qadın qadındır, erkək də erkək!
 Bu iş sərf etdi öz hünərini,
 Çağırdı qıpçağın böyüklərini.
 İskəndər onlara etdi çox hörmət,
 Ucaldı başları, göstərdi şəfqət,
 Örtülü dedi çöl qıpçaqlarına:
 “Üzünü gizləmək xoşdur qadına.
 Qadın ki yadlara açar üzünü,
 Nə əri düşünər, nə də özünü.
 Bərklikdə ansa da daşı, poladı,
 Yenə də qadının qadındır adı”.
 O azğın çöl xalqı, o köçərilər
 Padşahı dinləyib durdu bir qədər.
 Bu əmrə əymədi boyun heç biri,
 Ən doğru sandılar bu ayinləri:
 “Bəyəndik biz, deyə, təslim oldular,
 — İtaət edərək sənə, tacidar!
 Üz örtmək doğru yol deyildir ancaq,
 İtaət etməz bu ayinə qıpçaq.
 Üz örtmək ayini qoy olsun sənin,
 Bizə də göz örtmək olmuşdur ayin.
 Baxmamaq gərəkdir naməhrəm üzə,

Nə suçu var üzün, cəza ver gözə”.
 Bu sözlər gəlirsə padşaha ağır,
 Nə üçün bəs üzə, arxaya baxır.
 Bu hasar deyilmi qıza, gəlinə?
 Örtü salmaqdan xalqın üzünə,
 Özün bir örtü çək baxan gözüne.
 Gözüne pərdəni asan bir nəfər,
 Şübhəsiz, nə Günəş, nə də Ay görər.
 Bu işdə cahandar əmr edir bizə,
 İstəsən hər qıpçaq can verər sizə.
 Edərik hər əmrin olsa, itaət,
 Öz ayinimizdən dönmərik, əlbət”.
 Qıpçağın dilini uzun görüncə,
 Susaraq, aldı bar acı düşüncə.
 Padşaha apaydın oldu həqiqət,
 Bu xalqa bir fayda verməz nəsihət.
 Tutarlı bir tədbir göstərsin, deyə,
 Söylədi bu sirri o fərzanəyə:
 “Bu kəmənd saçlılar gözəldir, dilbər,
 Hayıf ki, yadlardan üz örtməyirlər.
 Pərvanə atəşdə yandığı qədər,
 Yadlara bələdir bu qara gözlər.
 Nə yolla qıpçağı bəs yumşaldım mən,
 Gizləsin üzünü naməhrəmlərdən?!”
 Bəlinas dil açdı ona hörmətlə:
 “İtaət edərəm böyük minnətlə,
 Mən elə bir tilsim qurum bu yerdə,
 Dastanlara düşüb qalsın dillərdə.
 Tilsimi hər qadın gördüyü zaman,
 Üz-gözünü örtüb keçər yanından.
 Bu şərtlə, padişah qalsın mənimlə,
 İstədiyim şeyi gətirsin ələ”.
 Gərəkli şeyləri yaxşı-yamandan,
 Güc ilə, qızılla tapdı hökmüran.
 Bəlinas güvəndi bəxtiyarlığa,
 Tədbirlə başladı sənətkarlığa.
 Qara daşdan qurdu gözəl nazənin,
 Dikəltdi bir yeni ayinli gəlin.
 Ağ mərmər çadrası heykəl daşında,
 Səmən yarpağıydı bidmişk başında.
 Hər qadın keçirkən gördüyü zaman
 Utanıb üzünü gizlədi ondan.
 Üzünü, gözünü örtüdü hər göyçək,
 Utanıb üzünə çəkdi bürüncək.
 O gün ki çarşablı heykəl quruldu,
 Qıpçağa üz örtmək bir adət oldu.
 Sənətkar kişidən sordu İskəndər:
 “Nə üçün bu xalqa daş etdi əsər?
 Etmədi verdiyim əmrə itaət,
 Bu cansız heykəldən aldılar ibrət?”
 Bəxtiyar bilici dedi: “Hökmüran,
 Qıpçağın ürəyi qatıdır daşdan!
 Bu gümüşbədənlər daşürekliidir

Daşürəkliləri onunçün sevir.
Hər biri elə ki, daşa yan alır
Qatı ürəkləri ondan yumşalır.
Üz-gözü bərk daşdan yaranmış dilbər
Utanıb, üzünü yadlardan örtər.
Bizə də gərəkdir belə bir örtük,
Ərlərə hörmətdir, yadlara örük.
Bir də ki, göylərə aid bir sirr var,
Etməyəm o gizlin siri aşkar”.
O tilsim kök saldı durduğu yerdə,
Üzlərə oldu bir ismətli pərdə.
Tilsimli o heykəl yenə ucalır,
Uçmamış, o çöldə indi də qalır.
Çevrəsi oxlardan dönmüş ormana,
Çay boyunca bitən ota, tikana
Ətəkdə qartallar salan oxlardan
Daha çox görünür qartal və tərən.
O yerdən keçərkən daim qıpçaqlar,
Pir deyib, başını səcdəyə qoyar.
Hər atlı, piyada o yoldan gedir,
Heykələ pir deyə, pərəstiş edir.
Atını sürərkən daşa, pir deyə,
Edir oxluğundan bir ox hədiyyə.
Çobanlar sürüylə keçərkən ordan,
Verər o heykələ bir qoyun qurban.
Qartallar ucadan edərkən pərvaz,
Qoyundan o yerdə bir tük də qoymaz.
Qorxaraq, o polad pəncə qartaldan
Heykəlin səmtinə gəlməz bir insan.
Bax, bilici necə bir heykəl qurdu,
O sənəm gah açdı, gah düyün vurdu.

İzahlar və şərhlər:

*Dan yeri yaqutdan şəfəq saçanda,
Şəbdizin belindən tənği açanda...*

*Burada yaqut — Günəş, şəbdiz — gecə, tənğ
— aman yolu, kəhkəşan deməkdir. Yəni səhər
açılarda, ulduzlar göydə gözədən itəndə...*

İSKƏNDƏRİN RUSLARI MƏĞLUB ETMƏSİ

Keçən günlər kimi yenə İskəndər
Ordunu bəzədi, düzüldü əsgər.
O geniş çöllərdə böyük tacidar
Ordudan dağ kimi çəkdi bir hasar.
Bərkitdi hasarın sağ-sol qolunu,
Poladla tozun da kəsdi yolunu.
Qürurla ruslar da o biri yandan
Ordunu sazladı, bəzəndi meydan.
Rusların canları kinlə gurlayır,

İntiqam odundan beyin qaynayır.
Nizənin, qılıncın şimşəklərindən
Başdan ağıl çıxır, əllərdən yüyən.
Dağların beynini süpürmüş yaylar,
Ordular üstündə oxlar vıyıldar.
Yollarda o qədər tökülmüşdü can,
Məhşər bazarına dönmüşdü meydan.
Ruslar hər tərəfdə göstərir hiddət,
Rumların başına açır qiyamət.
Soxulmuş rum ilə rus bir-birinə,
Bənzər ağ, qırmızı donlu gəlinə.
İskəndər meydanda qızmış aslandı.
O əlilisahlı bir pəhləvandı.
Meydanda bağırır necə bir aslan,
Zirəhli fil necə oxuyur meydan.
Şah haman fil ilə aslana bənzər,
Filin də, şirin də yolunu kəsər.
Hər qılınc tutana vurunca nəre,
Başını qılıncı salırdı yerə.
Padşaha üz verdi səadət, zəfər,
Əzdilər Qıntalı, üstün gəldilər.
Bu son şanlı zəfər gəlinə ələ,
Düşməni oynatdı bir həmlə ilə.
Qaçmağa başladı basılan yağ,ı,
Dünya İskəndərə verdi şahlığı.
Filbədən əl atdı uzun kəməndə,
Qıntalın başını keçirdi bəndə.
Ruslardan kin ilə tökdülər çox qan,
Çox oldu tutulan, ölən, asılan.
Çox can, baş itirən qırmızı ruslar
Qırmızı rəngini itirdi naçar.
Ruslardan, Burtasın aslanlarından
Əsir düşdü yüz min qılınc oynadan.
Qalanlar yem oldu ac qılınclara,
Fitnəyə ölümdən başqa yox çara.
Soyulmuş, talanmış azca bir miqdar
Salamat qurtarıb geri qaçdılar.
O qədər qənimət aldı İskəndər,
Olmadı sayını bilən bir nəfər.
Hədsiz qızıl, gümüş, xəz, inci, gövhər,
Tövlələr dolusu canlı dəvələr.
İskəndər düşməyə çalınca zəfər,
İşləri oldu şux lövhədən dilbər.
Endi öz atından “zəfərdir” deyər,
Bildi ki, qovuşmuş bütün diləyə.
Üz sürtdü torpağa, dedi: “Ey rəhbər!
Mən qara torpağam, səndəndir zəfər!”
Dedi: “Haqq vermiş bu böyük zəfəri”,
Yoxsula payladı xəzinələri.
Dünya boşalınca kinli düşməndən,
Dincəlmək fikrinə düşdü hökmüran.

NÜŞABƏNİN XİLAS EDİLMƏSİ

Elə ki Feyləqus oğlu İskəndər
Dincəldi, üzünə gülüncə zəfər,
O yerdə aradı eylə bir məkan,
Oturən kəslərə verməsin ziyan.
Ağacı tubadan olsun sevimli,
Süsəndən sərt olsun otunun dili.
Axan saf çeşmələr versin səs-səsə,
İçimi mey kimi, mey halal isə.
Ətəyi yamyaşıl, ox ormanlığı,
Hər yandan bürümüş budaq budağı.
Bu suda, havada pərvəriş edən
Hər ağac uzundu əlli ərəşdən.
Belə yer keçincə ələ, tacıdar
Tutdu bu mübarək bucaqda qərar.
Tanrının şükrünü edincə tamam,
Məclisi bəzədi, ələ aldı cam.
Xoş nəgmə, dadlı mey edincə əsər,
O bahar buludu yağdırdı gövhər.
Ordunun çalışan böyükələrinə
Xalvarla dağıtdı ipək, xəzinə.
Qızıl paylamaqdan daşdı var, dövlət,
Hamıya yenidən payladı xələt.
Qələbə qusların oynadı olan
Bu yeri bəyəndi böyük hökmüran.
Dünyada alırdı çalğı, meylə kam,
Çərx ona baş əyib verirdi salam.
Şərabdan o, sərxoş olduğu zaman
Üzü rəng alırdı gül rəngli sudan.
Rusların şahını çağırdı bir də,
Oturtdu onu ən layiqli yerdə.
Zənciri açdırdı o uca şövkət,
Verdi saf qızıldan toxunmuş xələt.
Ürəkdən bir bəndə oldu padşaha,
Öz keçmiş kinini unutdu daha.
Zindandan buraxdı bütün əsiri,
Xələtlə ucaıtdı, açdı zənciri.
Ruslara əmr etdi: "Gəlsin Nüşabə!"
Onsuz əl vurmadı gülgün şərabə.
Padşahın əmrinə tələsdilər ruslar,
Günəşin yanında Ay tutdu qərar.
Gəldilər zülümdən solmuş gözəllər,
Bəyənmiş olduğu bir dəstə dilbər.
Nüşabə bəzəndi şux geyimlərlə,
Döndü ilk baharda açılan gülə.
İskəndər talandan saçı xəzinə,
Təzədən bir gəlin bəzədi yenə.
Kamınca mey içdi bir neçə gecə,
Bəxtiyarlıq günü sona yetincə,
Verdi Dəvalıya qızın əlini,
Nikahla bağladı ona gəlini.
Bu mübarək ayın yetincə başa
Verdi çox xəzinə, tutdu daş-qaşa.

Şövkətlə göndərdi yenə Bərdəyə,
O gözəl ölkəni ucaltsın deyə.
Ölkəni təmirə sərvət, mal verdi,
Yol xərci bir yana, çox cəlal verdi.
Elə ki, işlərə verdi intizam,
Etdi igidlərə böyük ehtiram.
Verdi rus şahına yenidən tuğ, tac,
Ancaq əmr etdi: göndərsin xərac.
Öz döğmə yurduna dönüncə ruslar,
Qıntal öz taxtında oldu bəxtiyar.
Bir daha çıxmadı onun əmrindən,
Hər zaman yad etdi şərab içərkən.
O yaşıl çəməndə hər gün tacıdar,
Gah şənlik qurur, gah edirdi şıkar.
Uca sərvətində çalğı səsiylə,
Qədəh qaldırırdı ney naləsilə.
Könlü şad olduqca çox şənələnirdi,
O coşğun ürəyi fərəhlənirdi.
Padşahlıq, şən tale, ömür, qönçə gül,
Neçin şad olmasın belə bir könül?!

İqbalnamə

KİTABIN BAŞLANMASI

Bir dəfə dünyanı səyahət edən
İskəndər keçərək neçə ölkədən,
Gəlib öz yerinə, yurduna çatdı,
Doğma vətəninə nurla parlatdı.
Ağıl hər bir sirrə yol tapsın deyər.
O verdi fikrini elmə, biliyə,
İstər Rum elində, istər Yunanda,
Dünya dillərində nə var cahanda.
Buyurdu tərcümə edilsin bütün
Bilik xəznəsini doldurmaq üçün.
Dürr yığdı elm üçün bir-bir hər yandan.
Bunlardan yaratdı böyük bir ümman.
Əmr etdi, verildi belə bir fərman:
"Alimdir gözümdə ən əziz insan!
Elmlər, hünərlər! - Başqa cür heç kəs
Heç kəsə üstünlük eləyə bilməz!
Rütbələr içində seçilir biri –
Hamıdan ucadır alimin yeri!"
Belə qərar verdi: yanında ancaq
Hər kəs öz elmiylə bir yer tutacaq.
Hamı elmə, fənnə elədi rəğbət.
Çünki elmə təşviq edirdi dövlət.
Elmə qiymət qoydu böyük hökmüran.
Elm ilə ucaldı dünyada Yunan.
Qoymazdı... O, zülmə verməzdi imkan,
Saxları dünyada daim bir mizan.
Qocalar, cavanlar, uşaqlar üçün
Açıqdı qapısı onun bütün gün.
Özünə düzlüyü eləyib şüar,
O, yeddi ölkəyə oldu hökmüdar.
Tədbir soruşardı iş bilənlərdən.
Odur ki, olmuşdu özü işbilən.

İSKƏNDƏRİN PEYĞƏMBƏRLİYƏ YETİŞMƏSİ

O dünya padşahı - böyük İskəndər,
Uca ulduzlara o uca rəhbər
Elmdə o qədər oldu ki, pərgar
Əqli hər müşkülə saldı bir açar.
O, Rumun, Yunanın alimlərindən
Hər elmi öyrəndi möhkəm, dərindən.
Daha ulduzları göydə güdmədi,
Tamam başqalaşdı onun məqsədi.

Başından lovğalıq tacını atdı,
Öz başı allahın tacına çatdı.
Qasiddən peyğəmə qəbul eylədi:
"Allaha biz müti bəndəyik" dedi.
O gündən hazırlıq gördü səfərə,
Əsla baş qoşmadı başqa işlərə.
Kənar məşğələdən uzaq olaraq,
Səfərə tədarük görürdü ancaq.
Mələk gətirmişdi ona xoş xəbər,
Əlavə olaraq, yenə İskəndər
Tədbirlər öyrəndi hər bir alimdən,
Çatar məqsədinə çox tədbir bilən!
Nəsihətnamə də keçirdi ələ,
Yazdırdı ipəyə qara müşk ilə.
Ərəstu oldu ilk naməni yazan,
O xəbər verirdi yaxşı-yamandan.
İkinci naməni bildiklərindən
Əflatun yazmışdı duyub dərindən.
Üçüncü xəzinə Sokratdan idi,
Qiyətli gövhərlə doluydu içi.
Sözlər bir-birinə rəbt edilərək,
Üç nəsihətnamə tamama yetcək,
Padşah möhürlədi bunları o dəm,
Səhmanla bağlayıb saxladı möhkəm.
Tədbirə ehtiyac duyduğu zaman
Açıb oxuyardı bir-bir onlardan.

İSKƏNDƏRİN PEYĞƏMBƏRLİK SƏFƏRİNƏ ÇIXMASI

Allahın hökmüylə böyük İskəndər
Vəhy alıb elə ki oldu peyğəmbər,
Dövlət divanından pozdu adını,
Zəhmət divanına yazdı adını.¹
Əmr etdi bacını Rum ilə Rusun
Yazsınlar adına İskəndərusun.
Getmədən tərk etdi təxti oğluna,
Tapşırırdı anası göz olsun ona!
Vəsiyyəət etməkçün gələrək dilə,
Əziz anasına söylədi belə:
"Gedirəm, bu xalqla et yaxşı rəftar,
Qoy səndən həmişə razı qalsınlar.
Ata tək bu xalqı himayənə al,
Anasan, anatek dərdlərinə qal.
Mən yola çıxmağa duyduğum zərurət,
Qalır təxtim, tacım sənə əmanət.
Yollarım uzundur, mənzillərim çox,
Bilməm dönəcəyəm geriye, ya yox.

Elə et qayıtsam əgər səfərdən,
 Xəcalət çəkməyək nə mən, nə də sən.
 Yox, əgər dönməyim olmasa qismət,
 Huşyar ol, xoş gəlsin ta ki, aqibət.
 Elə et ki, haqqın məhkəməsindən
 Dilin tutulmasın, xəcil olma sən."
 Bütün sözlərini deyib İskəndər,
 Qoyub təxti, tacı, elədi səfər.
 Əmr etdi bir anda bütün Rum və Şam
 Qoşunu önündə cəm olsun tamam.
 Fərmanında olan bütün qoşundan
 Yol üçün ayırdı yüz min pəhləvan.
 O, Məqduniyyədən yola düşərək
 İskəndəriyyəyə gəlib çatantək,
 İlk əvvəl yolunu Məğribə saldı.
 Misrə gəlib, orda iki gün qaldı.
 Sonra çıxıb ordan, qəlbində dilək,
 Allahın əmrinə əməl edərək,
 Bir xeyli yol gedib, dərələr keçdi.
 Ötüb zəmiləri, çölə yetişdi.
 Məqdəsdən dəstəylə bir neçə adam
 Hakimin zülmünə etməyib davam,
 Yolda düzüldülər, o qadir şahdan
 Belə dilədilər mərhəmət, aman:
 "Pak etdin dünyanı, sən, ey hökmüdar,
 Gəl, bu pak evi də paklığa çıxar.
 Ucalt bayrağını şəhərimizdə,
 Yox et bədxahları, dincələk biz də.
 O paklar yurdunda var bir əhrimən,
 Allah dostlarıyla düşməndir, düşmən.
 Müqəddəs binada itaətkarlar
 Olub o zalimin zülmündən bezar.
 Tərk edib sitayiş yolunu hakim,
 Bütün din əhlinə zülm edir daim.
 Başını dik tutub, tökül nahaq qan,
 Çoxunun başını kəsib nahaqdan.
 Hamımız qorxuruq o əhriməndən,
 Divlər qənimisən, dadə yetiş sən!"
 İskəndər onları belə görəntək,
 O göz yaşlarına rəhm eləyərək,
 Əsla incimədi fəryadlarından.
 Çatdı məzlumların dadına o an.
 Dinləyib onların ah-fəryadını,
 Beytölmüqəddəsə sürdü atını.
 Bu vaxt hər tərəfdən - dağdan, dərədən
 Ədalət səsinə eşidib düşmən,
 Tədarük görərək döyüşə çıxdı,
 Bilmirdi ki, şahın bəxti açıqdı.

İskəndər vuraraq ona şəbxunu,
 Yolkəsən ağzının kəsdi yolunu.
 Onu zalim görüb, qanını tökdü,
 Qüdsün qapısında çarmıxa çəkdi.
 Carçılar bir neçə müddət çəkib car,
 Elədiyi zülmü bir-bir saydılar,
 Dedilər: "Bu evə zülm etsə hər kəs,
 Belə aqibətdən qurtara bilməz!"
 Beytölmüqəddəsi nizama saldı,
 Sonra da Məğribə tərəf yol aldı.
 ... Altı ay yol getdi sonsuz çöllərdən,
 Qoşun təngə gəldi axır səfərdən.
 O, fil ayağıyla səhrələr keçdi,
 Nilin sahilinə gəlib yetişdi.
 Quru qumluqları keçib ötürdü,
 Axırda yamyaşıl bir təpə gördü.
 Təpənin ətrafı uca dağlardı,
 Minatək yamyaşıl daşları vardı,
 Bu daşlar kəsmişdi çıxacaq yolu,
 Yol gedən azardı orda sağ-solu.
 Zillətlə qalxsaydı biri zirvəyə,
 Orda unudardı əziyyətləri,
 Keçərdi o üzə, dönməzdi geri.
 Ora neçə nəfər oldusa rəvan,
 Olmadı bir nəfər geri qayıdan.
 Yığdı alimləri yenə İskəndər,
 Bu işə bəlkə bir çarə etsinlər.
 Dedilər: "Yaramaz təkliddə getmək,
 Oraya çıxanlar cüt olsun gərək.
 Birbaşa çıxmaq da ora çətindir.
 Yolda dincəlsinlər on addımda bir.
 Təpəyə yetişib dayansın onlar.
 Sonra tədbirləri işə salsınlar.
 Heyrətə düşməsin deyə gözləri,
 O üzə tədriclə baxsın hər biri".
 Nəticə vermədi bu son tədbir də,
 Yığdı alimləri İskəndər bir də.
 Düşünüb verdilər belə bir qərar:
 "Hünərli, vicdanlı bir şəxs tapsınlar.
 Dünyagörmüş olsun, yazmaq bacarsın,
 Gedəndə qələmlə kağız aparsın.
 Götürsün yanınca əziz oğlunu,
 Dərd-qəmdən qorusun övladı onu.
 O dağı çıxdıqda oğlu da hər an
 Gərək təqib etsin onu arxadan.
 Qayıda bilməsə o kişi əgər,
 Ordan övladına eləsin xəbər.
 İşdir, heyrətindən dili tutulsa,

Danışa bilməsə, qəfil lal olsa,
 Yazar, gördüyünü verər oğluna,
 Çünki varlığıyla bağlıdır ona".
 Həmin sifətlərə malik, cəld, qıvraq
 Bir qoca tapdılar soraqlaşaraq.
 Yollandı dağlara qocayla cavan,
 Sanki balasıyla getdi bir aslan.
 O günün sabahı, günorta çağı
 Gənc igid qayıdıb gəldi aşağı.
 Bükülü naməni möhkəm tutaraq,
 Baş əydi padşaha rəngi ağappaq.
 Şah alıb oxudu, beləydi yazı:
 "Məni bezdirmişdi yolların tozu,
 Lap cana gəlmişdim, qorxurdum yaman,
 Sanki cəhənnəmdə bu yolda hər yan.
 Elə bil həyatın asılır tükdən,
 Canından əl üzər bu yolu gedən.
 Bu yollar çətindir, incədir tüktək,
 Burdan mümkün deyil geriye dönmək.
 Sarp qaya üstünə gəlib çatarkən
 Darısqal yollardan tənə gəldim mən.
 Baxdıqca keçdiyim qorxunc yollara,
 Qəlbim sıxıntıdan gəldi zinhara.
 Bu tayın yolları düzdür, hamardır,
 Hər yana baxırsan yaşıl bağlardır,
 Boldur gül-çiçəyi, suyu, meyvəsi,
 Gəlir hər tərəfdən quşların səsi,
 Havası tərtəmiz, qəşəngdir hər yan,
 Belə yurd arzular allahdan insan.
 Havası tərtəmiz, ətir qoxulu,
 Gözəl torpaqları çeşməli, sulu,
 Çeşmələr, bulaqlar verib əl-ələ,
 Bunlardan böyük çay gəlib əmələ.
 Bu yanda bəzəkli gözəl bir həyat,
 O yanda azgınlıq, düşgünlük, fəryad..
 O tərəf - cəhənnəm, bu tərəf - gülşən,
 Dönməz cəhənnəmə heç kəs behiştədən.
 Bir də ki, gəlmişik gör hardan-hara,
 Baxıram keçdiyim qorxunc yollara,
 Belə gözəl yerdən kim dönər geri,
 Keçər o dəhşətli qorxunc yerləri?
 Mən getdim, səlamət olsun görüm şah,
 Mən şadam, sizi də şad etsin allah!"
 Şah gizli sirlərdən oldu xəbərdar,
 Qoşunu tez etdi o yerdən kənar.
 Heç kəsə demədi oxuduğunu,
 Qorxdı ki, hamısı tərək edər onu.
 O, tozlu yollarla səfər edirdi,

Zamanı arxada qoyub gedirdi.
 Bu yolda heç nəyə meyl etməyərək,
 Qəlblərdən tozları silirdi yeltək.
 Dostların könlünü o şad edirdi,
 Yadlara həqiqi din öyrədirdi.
 Yolun yarısına çatıb İskəndər.
 Vəhşilər gördü ki, insana bənzər.
 Bunlar çöl əhliydə, qırdan da qara.
 Yaşayış yerləri kaha, mağara.
 Onlardan soruşdu: "Bu çöllərdən siz
 Sərgüzəşt, əfsanə nə bilirsiniz?
 Deyin, sizdən başqa varmı yaşayan
 Bu çöldə ya əhli, ya vəhşi heyvan?"
 Onların cavabı şaha bu oldu:
 "Az olur bu çölün suyu, buludu;
 Bu susuz səhrada yaşayırıq biz.
 Səhranın ovudur yediklərimiz.
 Yalnız ovçuluğu etmişik peşə,
 Ömrümüz heyvantək keçir həmişə.
 Yeyərik nə etsək bu çöldə şikar,
 Tüklərdən, dəridən geyərik paltar.
 Burada nə atəş, nə də ki, su var,
 Odu günəş verir, suyu buludlar.
 Işıqlı gündüzlər göyün günəşi
 Bizə əvəz edər odu, atəşi.
 Şeh düşüb havanı nəm edən zaman
 Nəfəslə alırıq suyu havadan.
 Bu çöldə belədir məişətimiz,
 Belədir işimiz, vəziyyətimiz.
 Bir də soruşdunuz, deyək bir qədər
 Bu çöldə kimlər var, necə ömr edər?
 Bu odlı səhralar dəhşətdir, dəhşət,
 Bir quş da uçmağa etməz cəsarət.
 Dəstə dəstə vəhşi adamlar yaşar,
 Heç kəslə ünsiyyət bağlamaz onlar.
 Bir gündə onların getdiyi qədər
 Biz getsək, inan ki, iki ay çəkər.
 Onlardan birisi düşmüşdü ələ,
 Soruşub birtəhər gətirdik dilə:
 "Necə edirsiniz susuzluğa tab?"
 O bizə nifrətlə vermişdi cavab:
 "Su bizə zəhərdir, su içməz heç kəs,
 Bizə suyu hava eləyər əvəz.
 İlantək heç kəsə yovuşmarıq biz,
 Kərtənkələlərdir yediklərimiz.
 Sizdən ki, bir fayda yoxdur bizlərə,
 Neçin boyun əyək sizə boş yerə?"
 Yemək, yatmaq vaxtı yenə birtəhər

Onlardan gizləncə almışdıq xəbər:
 "Bu sonsuz səhranı, susuz çölləri
 Gəzib görübsünüz siz çoxdan bəri;
 Söyləyin, kim görüb başqa zihəyat?
 Varmı bu çöllərdə başqa məxluqat?"
 Onlar cavab verib: "Bu çölü, dağı
 Axtarib gəzmişik yaxın-uzağı.
 Ahutək biz qaçdıq illər uzununu,
 Tapmadıq səhranın ancaq sonunu.
 Bizə rast gəlmişdir başqa çöllülər,
 Onlardan soruşub tutmuşuq xəbər:
 "Görəsən bizlərdən başqa, yaradan
 Burda yaratmışmı başqa bir insan?"
 Onlar deyiblər ki: "Çox uzaqlarda,
 Günəş ziyasına həsrət diyarda
 Müşk meşəsi kimi bircə şəhər var,
 Orda ağ bədənli insanlar yaşar.
 Gözəl, xoşxasiyyət, üzləri gülər,
 Onlar beş yüz ildən artıq ömr edər.
 Beş yüz yox, lap min il yaşasalar da,
 Qocalıq əsəri olmaz onlarda".
 Onların halına yanıb İskəndər,
 Cürbəcür nemətdən verdi bir qədər.
 Qayda-qanun qoydu, ayin öyrətdi,
 Onları haqq dinə hidayət etdi.
 Düzgün nişanlarla bilməkçin yəqin
 Yolunu soruşdu məchul yerlərin
 Gördülər İskəndər çox şəfqətlidir,
 Insaflı, qayğıkeş, mərhəmətlidir,
 Eyləyir onlara ürəkdən kömək.
 Dedilər: biz də bir xidmət göstərək.
 Torpağı od, atəş, küləyi zəhər
 Səhradan çıxmağa yol göstərdilər.
 İskəndər vaxt-bivaxt, baxmadan yola,
 Oradan atını çapdı dördnala.

İzahlar və şərhlər:

*1. Dövlət divanından pozdu adım,
 Zəhmət divanına yazdı adım.
 Dövlət divanı - hakimiyyət mövqeyi, şahlıq;
 zəhmət divanı - peyğəmbərlik.*

İSKƏNDƏRİN ŞİMALA ÇATMASI VƏ YƏCUC SƏDDİNİ BAĞLAMASI

Yayın ən şiddətli, isti çağında,
 Daş muma dönəndə gün qabağında
 İskəndər gözündən qovub yuxunu,

İstədi Xırxıza çəksin qoşunu.
 Şah vida eylədi Çin xaqanına,
 Xəzinə, var-dövlət bəxş etdi ona.
 Yola rəvan oldu, Çini tərək etdi,
 Qoşunu səhraya doğru yönəltdi.
 Bəxtinin təblini çaldırıb yenə,
 Yetişdi Məşriqdən Şimal həddinə.
 Keçdi o, çöllərdən, axan qumlardan,
 Nə uçan quş gördü, nə də bir insan.
 Qarşıda parlayan düzənlik vardı,
 Qumları nur saçır, par-par yanardı.
 Bələdçi dedi ki: "Burda gördüyün
 Qumlar başdan-başa gümüşdür bütün.
 Burdan sən o qədər götür xəzinə,
 Qoşunu salmasın yolda çətinə.
 Qoşundan bilməsin bunu bir nəfər.
 Ağır yük götürüb əldən düşərlər."
 Şahınsa çox idi saf qızılları
 Odur ki, baxmadı gümüşə sarı.
 Ancaq ki neyləsin, güc gəldi tamah,
 Bir neçə dəvəni yüklətdi padşah.
 Yel kimi keçsə də yolu çaparaq,
 Qalxmırdı havaya nə toz, nə torpaq.
 Bir həftə qonmadı toz paltarlara.
 Çünki başdan-başa gümüşdü ora.
 Deyərdin bu yerlər iki hissəydi:
 Torpağı gümüşdü, suyu cıvaydı.
 Nə gümüş üstündə dincəlmək olar,
 Nə cıvə su kimi içməyə yarar.
 Bir ay yol getdilər onlar bu sayaq,
 Öldü susuzluqdan bir çoxu ancaq.
 Gümüşlü çöllərdən keçərək yenə
 Gəlib yetişdilər vətənlərinə.
 Düşdülər torpağa yorğun, natəvan,
 Torpaqda dincələr torpaqdan olan.
 Gördülər qarşıda bir düşərgə var,
 Zülmətdə günəştək par-par parıldar.
 Qabaq-qarşı duran dağda bir qala
 Tutmuşdu başını göyə vüqarla.
 Qala arxasında bir dağ da vardı,
 Belində kəməri sarı qayalardı.
 Orda peyğəmbərə etməyib bəyət,
 Bir tayfa yaşardı sakit, səlamət.
 Onlar ilham alıb böyük tanrıdan.
 Özləri olmuşdu allahdanıyan.
 Onlar İskəndəri pak sifət görcək
 Qəbul elədilər bir peyğəmbərtək.
 Bilikli, adil bir hökmdar kimi

Qəlbləri bəzədi onun təlimi.
 İskəndər onlara haqqı göstərdi,
 Din, bilik, mərifət, - çox şeylər verdi.
 Şahı mərhəmətli, qayğıkeş görəcək
 Açıb dərdlərini umdular kömək:
 "Ey qəlbi şəfqətli aqıl hökmüran.
 Müti qullarına, gəl, ol pasiban!
 Bu dağdan o yana vardır bir diyar,
 Sonsuz bir səhradır, sərt qayalıqlar.
 Oranı yəcuclar etmişlər məskən,
 İnsana bənzərlər, divdirlər əslən!
 Şirtək almazcaynaq, sərt, dəmirürək.
 Hamısı xaindir yırtıcı qurdtək.
 Təpədən dırnağa tükləri biz-biz,
 Yoxdur üzlərində burundan bir iz,
 Boyları bir qarış, yeməkləri çox.
 İtidən, soyuqdan qorxuları yox;
 Dişdən, dırnaqdan da - yırtıcı heyvan.
 Qana hərisdirlər onlar hər zaman.
 Yeyinlikdə üstün gələrlər yelə,
 Poladı deşərlər dırnaqlar ilə.
 Yeməkdə, içməkdə nəşükürdülər,
 Allahı tanımaz orda bir nəfər.
 Onların yerində bir cür ot bitər,
 Verər istiotək çox tünd danələr.
 Hər gecə-gündüzdə ondan bir azca
 Yeyərək yatarlar elə ordaca.
 Bir xırman başqa ot versən də əgər,
 Yeyərlər, yenə də doymaq bilməzlər.
 Ayla Gün səmada üz-üzə gələcək
 Onlar qaynaşarlar xırda qurdlartək.
 Nə düşsə, qorxusuz tutub yeyərlər
 Bu sayaq, Ay yarı olana qədər.
 Göydə Ay kiçilib olanda yarı
 Azalar bir qədər iştahaları.
 Qara buludlardan ildə bir kərə
 Böyük bir əjdaha düşər o yerə;
 Yaman yekə olur həmin o heyvan.
 Yəcuclar doyunca yeyərlər ondan.
 Yıxılıb qalarlar, bir aya qədər
 Sərxoştək yatarlar, heç nə yeməzlər.
 Köklə otdan başqa bilməzlər yemək.
 Xəstəlik görməzlər ölən günədək.
 Arabir hücumla talayıb bizi,
 Xaraba qoyarlar evlərimizi.
 Qoyun-quzumuzu aparıb onlar.
 Yeyərlər nə qədər azuqəmiz var.
 Bu itsifətlərdən qorxduğu qədər

Canavardan qorxmaz bizim sürülər.
 Bizləri qırmaqçın edərlər qovğa,
 Didərgin salarlar yurddan uzağa.
 Biz uca dağlara qaçıb qorxudan
 Quştək ağaclarda salarlıq məkan.
 Ancaq ayaqları süstdür bir qədər,
 Ardımızca dağa çıxma bilməzlər.
 Bu böyük bəlanı bizdən əgər sən
 Dəf etsən, çox böyük səvab edərsən!"
 İskəndər bildi ki, zordur yəcuclar,
 Yəqin hər birində bir fil gücü var.
 Bir sədd ucaltmış ki, orda poladdan,
 Olmaz həsrə qədər onu dağıdan.
 Ona uca bəxti köməklik etdi.
 Tikilib qurtardı İskəndər səddi.
 Dönüb bir şəhərə gəldi şah ordan,
 Axtarır tapmadı orda bir insan.
 Yenə səfərinə davam etdi şah,
 Köçməyə başladı ordan qərargah.
 Bu işdən keçəndə bir xeyli müddət,
 Bir ay dağlar, çöllər aşdı, nəhayət,
 Gözəl bir mənşildə məskən saldılar,
 Bu yerdən hamısı məmnun qaldılar.
 Bir yol töhfəsizək böyük hökmüran
 Göstərdi qoşuna şəhri uzaqdan.
 Başqa cürə idi burda təbiət,
 Su ilə, əkinlə tapmışdı ziynət.
 Hasarsız, divarsız bağlardı hər yan,
 Bol-bol sürü vardı, yoxdu bir çoban.
 Qoşundan birisi tər meyvələrə
 Əlini uzadıb istədi dərə,
 Həmin meyvələrdən birini dərcək
 Bədəni qıc olub qaldı kamantək.
 Başqa bir atlı da qoyun tutanda
 Onu bərk qızdırma tutdu bir anda.
 İskəndər: "Bax, bunlar ibrətdir", deyər,
 Əlini vurmadı orda heç nəyə.
 Qoşuna əmr edib şah dedi:
 "Heç kəs Özgənin bağına toxuna bilməz!"
 Tələsik gedərək ordan bir qədər,
 O axar-baxarlı yerdən keçdilər,
 Cənnəttək, neməti bol-bol, firavan
 Bir şəhər gördülər onlar uzaqdan.
 Gəlib darvazaya çatdı İskəndər
 Gördü ki, qapıdan yoxdur bir əsər.
 Müdrik qocalarla girdi şəhərə,
 Baş vurdu onlarla burda hər yerə,
 Gördü çox bəzəkli, dolu dükənlər,

Əyri dolanmaqla yoxdur işimiz,
Düzlükdən başqa yol tanımırıq biz.
Əyrilik yoluna çəkmişik hasar,
Düzlüklə olmuşuq əzabdan kənar.
Yalan gətirmərik biz dilimizə,
Əyri yuxular da görünməz bizə.
Faydasız etmərik heç sorğu-sual.
Çünki allaha da xoş getməz bu hal.
Allahdan nə gəlsə, edərik şükür,
Çünki narazılıq naşükürlükdür.
Biz razı qalarıq nə gəlsə həqdən,
Düşmənlilik edərmi pərəstiş edən?
Acizin dərdinə edərik çara,
Xilas eyləyərik düşərsə dara.

23

Lazım olmayanı biz nahaq yerə
Qırmırıq, ziynətdir onlar çöllərə.
Nə öküz, nə eşşək kimi yeyərik,
Nə də ağzımızı möhürləyərik.
Süfrəyə hər cürə nemət düzsələr,
Yeyərik, gözüümüz qalana qədər.
Bizdə cavanlardan ölüm uzaqdır,
Ölüm çox yaşamış qocaya haqdır.
Ölüyə biz əsla saxlamırıq yas,
Bilirik bu, dərdə bir çarə olmaz.
Üzə deyilməyən bir sözü heç kəs.
Bizlərdə qaydadır, daldada
deməz.

Kim nə cür dolanır, danışmırıq biz,
Kimsənin işinə qarışmırıq biz.
Naşükür deyilik qismətimizə,
Razıyıq qəzadan nə gəlsə bizə.
Allahın lütf edib verdiyi şeyə
Demərik: "Bu hardan? Bu belə niyə?"
Bizimlə birlikdə o adam yaşar
Ki, ola bizimtək təmiz, pəhrizkar.
Tutduğumuz yoldan çıxsə bir insan.
Kim olsa, qovarıq öz aramızdan..."
İskəndər bu qayda-qanunu görcək
Duruxub dayandı divanələrtək.
Çünki belə şeyi nə görmüş, nə də
Oxumuş idi bir xosrovnəmədə...
Öz-özünə dedi: "Arıfsən əgər,
Qoy sənə bir ibrət olsun bu sirlər.
Dünyanı gəzməyəm mən, daha bəsdir,
Hər ovlaqda bir tor qurmaq əbəsdir.
Bütün bildiklərim qalsın bir yana,
Bunların söhbəti bəs elər mana.
Elə bil dünyanı o pərvərdigar
Bu mərd insanlara üçün etmiş bərqərar.
Bunlar şövkət vermiş aləmə, yəqin
Sütunu bunlardır bütün aləmin.
Düz yaşayış yolu budursa əgər,
İnsan bunlardırsa, bəs nəyik bizlər?
Bizi haqq göndərüb çölə, dənizə,
Qəsdi göstərməkmiş bunları bizə.
Vəhşi adətlərə eyləyib nifrət,
Öyrənək bunlardan ayin, mərifət,
Bunları əvvəldən görsəydim əgər,
Dünyanı bu qədər gəzməzdim hədə.
Tapardım özümə dağda bir kaha,
İbadət eylərdim orda allaha.
Bunlartək asudə ömr edərdim mən,

Dinim də olardı həmin bu dindən!.."
İskəndər görəndə onları dindar,
Peyğəmbərliyini etmədi izhar.
Görəndə onları əməlisaleh,
Xəzinə bəxş etdi o böyük fəteh.
Qayıtdı geriyyə ordan fərəhlə,
Qoşunu dəniztək yönəltdi çölə.
Bayraqlar qaldırdı rum ipəyindən,
Al xara geyindi sanki çöl-çəmən!
Tutdu qarışqatək qoşun hər yanı –
Dərəni. tərəni, düzü, ormanı...
Hara iz saldısa atının nalı
Sildi o yerlərdən dərdi, məlalı.

İSKƏNDƏRİN VƏSİYYƏTİ

Əcəl yetişəndə tapıb bəhanə
İnsana min əzab verər zəmanə.
Ruzgardan o qədər inciyər insan
Özü ölümünü istər allahdan.
Əl atmadıqları tədbir qalmadı,
Rəylərdən bir fayda hasil olmadı.
Çırağın əcəli çatıbsa əgər,
Ona öz yağı da yetirər zərər.
Çürümüş bir meyvə ağacda durmaz,
Düşəcək, tərənsə budaqda bir az.
Ən mahir, ən ustad təbib heç zaman
Tapa bilməmişdir ölümə dərman.
Göyün hesabına bələd olanlar
Saldılar hesaba göydə hər nə var.
Onun taleyini gördülər nirsuz,
Ondan uzaqdaydı bəxt açan ulduz.
Heç elə bir ulduz yoxdu ki, onun
Göstərmiş olaydı ömrünü uzun.
Taleyi səmada bəd görən zaman
Münəccim özü də əsdi qorxudan.
Önündə aynaya baxdı İskəndər.
Baxdı, vücuduna yetirdi nəzər,
Gördü ki, bədəni tüktək incəlib,
Qaçmaq istəyən can dodağa gəlib.
Nə qəlbə qüvvə var, nə canda taqət,
Əyilmiş əvvəlki o sərv qamət.
O öz ölümünü gözüylə görcək,
Özü öz halına ağladı şamət.
Yaxın dostlarını dəvət elədi,
Ürək sözlərini onlara dedi:
"Gəmim dar girdaba düşdü, a dostlar,

Əlini o yanan ürəyinə bas!
 Zaman etsin səni bu oddan kənar,
 Sənə səbir versin o pərvərdigar!
 Səni and verirəm əmədiyim südə,
 O şirin laylaya, o ilk öyüdə,
 Dünyadan gənc getmiş bir övladına,
 Ağlayan ananın o fəryadına,
 Dinə əməl edən pak insanlara,
 Həmişə, hər yerdə dada çatana,
 Can verib can alan o yaradana...
 Anacan, bu məktub gəlib çatarkən
 Çatıb qaşlarını kədərlənmə sən!
 Bu dünya fanidir, əbəz ağlama,
 Mənimçün yas tutma, qara bağlama!
 Dünyanın əzəldən axırı budur,
 Əyilmə ələmdən, mətanətlə dur!
 Dünya bir kimsəyə qalmışsa əgər,
 Səni də qoy üzsün bu dərd, bu kədər.
 Ancaq bu dünyanı fani görəndə
 Başqaları kimi toxtaq ol sən də!
 Yox, əgər bunlara baxmayaraq sən
 Mənimçün yaxsana qurmaq istəsən,
 Əvvəlcə şahənə bir məclis düzəlt,
 Gözəl yeməklərdən bir süfrə bəzət,
 Çağır qonaqlığa xalqı hər nə var,
 Bütün gələnləri elə xəbərdar:
 Təbrdə adamı yoxsa hər kəsin,
 Buyursun süfrəyə, doyunca yesin!..
 Əgər yemiş olsa onlardan biri,
 Sən də ye dünyada acı qəmləri.
 Heç kim o süfrəyə əl uzatmasa,
 Sən də unut qəmi, heç batma yasa!
 - Oğlum ölüb, - deyə çəkmə heç məlal.
 Gəl, öz işlərinin qeydinəcə qal.
 İkiqat uzun da olsaydı ömrüm,
 Axır yenə bir gün vardı bu ölüm.
 Ən uzun ömür də kifayət deyil,
 Nə fərqi, yaşadın otuz, ya yüz il?
 Əlimdə qalmadı bu saxta saray,
 Siz də səbr eləyin, salmayın haray!
 Şəbdizim sıçradı çaydan o taya,
 Məndən salam olsun dostə, aşnaya.
 Bizi azad etdi zindandan fələk,
 Hamı azad olsun görüm bizimlək!.."

Məktubu yazdırıb o, yola saldı,
 Özü də cənnətə sarı yol aldı.
 Dolanıb görmüşdü o bir çox yeri,
 Başqa bir yerəydi indi səfəri.

Tufan başlayarsa almağa qisas
 Balıqtək üzənlər əsla qərq olmaz.
 İpək karxanası bil bu dünyanı,
 Orada hərlənən çox tağalaq var,
 Biri boşalanda o biri dolar.
 Dünyanın sirrini boşdur axtarmaq,
 Üstü tüstü-duman, altı toz-torpaq.
 Bu tozdan, tüstüdən görünür hər an
 Çarpışır, vuruşur yerlə asiman!
 Sazişə gəlsəydi göylə yer əgər,
 Bizi yer üzündən süpürməzdilər...
 Nizami, gəl qurtar axır sözünü,
 Qorxutma özgəni, nə də özünü.
 Sultanın bəzminə gedəndə mehman
 Yolun yarısında olma peşiman.
 Eşit sözlərini huşu-guş ilə,
 Acı bədəsini alıb nuş elə!
 İskəndər bu camdan murada çatıb,
 İçib o bədəni, əbədi yatıb.
 Sultan sağlığına kim içsə şərab,
 Nuş olsun, içənlər olsun feyziyab!

İzahlar və şərhlər:

1. Məndən - İskəndərdən bu namə getsin,
 Dörd yox, bircə olan anama yetsin.

Burada dörd ana - dörd ünsür (su, od, torpaq, hava) deməkdir ki, qədim təsəvvürə görə insan vücudu da bunlardan ibarətdir.
Beytin mənası: məktubum təbiət hadisələrinə məruz qalmayıb öz doğma anama yetişsin.